

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΛΑΠΛΗ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΟΥ
ΙΔΙΑΙ ΔΙΑ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΓΓΟΥ Κ. ΠΑΝ. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ*

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἔχουσα τὴν τιμὴν νὰ δεξιωθῆ ἡμέρον τὴν Ἱερὰν Κοινότητα τῆς σεβασμίας συμπολιτείας τοῦ ἀγιωνύμου Ὁρους τοῦ Ἁθω, συννεοτάζει μεθ' ὄλου τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ σύμπαντος τοῦ Ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ κόσμου τὴν χιλιετηρίδα ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς περιλάμπρου ταύτης ἀκροπόλεως τῆς Ὀρθοδοξίας, ἅμα δὲ καὶ κιβωτοῦ οὐχὶ μόνον τοῦ ἀρχαίου χριστιανικοῦ μοναχισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν καθ' ὄλου ἐθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων. Εἶναι δὲ εὐχάριστον, ὅτι εἰς τὰς εἰδικὰς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει πανορθόδοξους ἐορτὰς τοῦ ἐπομένου μηνὸς προσεκλήθησαν, ἐκτὸς τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ ἀντιπρόσωποι τῆς Ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ ἄλλων χριστιανικῶν ὁμολογιῶν, οὐχὶ μόνον διότι ὑπῆρξεν ἐποχή, καθ' ἣν τὸ Ὁρος τοῦτο ἔφερε πράγματι οἰκουμενικὸν χαρακτῆρα, καθ' ὅσον ἀντεπροσωπεύετο ἐν αὐτῷ καὶ ἡ Δύσις, ἀλλὰ καὶ διότι πανταχόθεν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ζωηρὸν καὶ πολλαπλοῦν μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐκδηλοῦται διαφέρον περὶ αὐτοῦ διὰ τε τὴν ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν καὶ φιλολογικὴν του σπουδαιότητα καὶ δὴ καὶ διὰ τὸν ἐορτασμὸν τῆς χιλιετηρίδος αὐτοῦ. Εὐνόητος δὲ τυγχάνει ἢ διὰ τὴν χώραν ἡμῶν ὅλως ἰδιάζουσα σημασία τοῦ ἀγιωνύμου Ὁρους, τῆς ὀρθῆς ἐκτιμήσεως τῆς ὁποίας πανηγυρικὴ ἐκδήλωσις εἶναι καὶ ἡ μακρὰ σειρὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ μέγα καὶ εὐτυχές γεγονός τῆς χιλιετηρίδος αὐτοῦ ἑλληνικῶν ἐορτῶν, εἰς ἃς εὐλόγως καὶ προφρόνως συμμετέχει καὶ τὸ ἴδρυμα τοῦτο.

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ

Ὁ Ἁθως, ὡς ἐκαλεῖτο τὸ Ἁγιον Ὁρος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων προγόνων ἡμῶν, ἀναφέρεται ἤδη ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου¹ καὶ τοῦ Ἡροδότου² χαρακτηρίζοντος τοῦτο ὡς «ὄρος μέγα καὶ ὀνομαστὸν οἰκημένον ὑπὸ ἀνθρώπων», ἔπειτα δὲ ὑπ' ἄλλων τε καὶ τοῦ Θουκυδίδου³ καὶ βραδύτερον ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ γεωγράφου καὶ ἱστορικοῦ Στρά-

* Ἡ ὁμιλία ἐγένετο κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 20 Ἀπριλίου 1963 (βλ. ἀνωτ., σ. 218).

βωνος⁴, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐν τῇ χειρσονήσῳ τοῦ Ἄθω ἐβασίλευε τὸ πάλαι ὁ θρυλικὸς ἐκεῖνος Θορᾶξ Θάμυρις, ὁμότεχνος, ὡς φαίνεται δὲ καὶ συνθιασώτης τοῦ Ὁρφέως. Βραδύτερον δὲ ὁ χῶρος οὗτος μνημονεύεται καὶ ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ σοφιστοῦ τοῦ γ' αἰῶνος μ.Χ. Φιλοστράτου ὡς «φροντιστήριον» (δηλ. σπουδαστήριον) φιλοσόφων.⁵ Καὶ αἱ μὲν ἀφιλόξενοι ἀκταὶ τοῦ Ἄθω εἶναι γνωσταὶ εἰς πάντας διὰ τε τὴν πανωλεθρίαν, ἣν ὑπέστη παρ' αὐτὰς ἐκστρατεῦν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὁ ὑπὸ τὸν Μαρδόνιον μέγας περσικὸς στόλος, καὶ ἐκ τοῦ τολμῆματος τοῦ Ξέρξου, ὅπως, πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἐπικινδύνου παράπλου διὰ τῶν ἀκτῶν ἐκεῖνων, τάμη ἐκεῖ διώρυγα, τῆς ὁποίας τὰ ἴχνη σώζονται μέχρι σήμερον.⁶ Ἐπὶ δὲ τῆς ὑψηλῆς κορυφῆς τοῦ οὐρανογείτονος Ὁρους τούτου ὑπῆρχε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ πελώριον ἄγαλμα τοῦ θρακικοῦ Διός, ὅστις ἐπωνομάζετο διὰ τοῦτο «Ἄθῶος Ζεὺς».

Ὅπως δὲ ἡ ὄρεινὴ καὶ ἀπόμερος χειρσονήσος τοῦ Ἄθω, ἣ ὑπὸ τῶν παλαιῶν καλουμένη «Ἀκτὴ», τῆς ὁποίας τὰς ἐξαιρέτους φυσικὰς καλλονὰς ἐξύμνησαν διὰ μέσου τῶν αἰῶνων πλείστοι ὄσοι καὶ παντοδαποὶ λόγιοι, μεταξὺ τῶν περιγραφῶν τῶν ὁποίων διακρίνονται διὰ τὴν χάριν των ἤδη ἢ τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου τοῦ 18^{ου} αἰῶνος Νικηφόρου Γρηγορά⁷, κατὰ δὲ τὸν παρελθόντα αἰῶνα καὶ τοῦ Fallmeayer⁸, ἣ χώρα, λέγω, αὕτη ἦτο τόπος ἀπὸ πολλῶν ἐπόψεων εἶθετος, ὅπως προσελκύσῃ φιλερήμους ζητητὰς τοῦ Θείου καὶ χρησιμεύσῃ ὡς τὸ καταφύγιον, συνάμα δὲ καὶ τὸ ὀρμητήριον, διὰ περαιτέρω ἀκτινοβολίαν καὶ ἐπέκτασιν τῆς εὐεργετικῆς δράσεως τοῦ ἐν αὐτῷ ἀναπτυχθέντος γνησίου ἀνατολικοῦ μοναχικοῦ βίου, μετὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους, μάλιστα ἔνεκα τῶν τρομερῶν ἀραβικῶν πλημμυρίδων, ἐκτοπίσεις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν γεραρῶν κέντρων του ἐν Αἰγύπτῳ, Νιτρία, Σιναιτικῇ χειρσονήσῳ, Παλαιστίνῃ, Συρία καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν τῷ τόπῳ δὲ τούτῳ ἐγκατεστάθησαν τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ 9^{ου} αἰῶνος, πιθανὸν δὲ καὶ ἐνωρίτερον, διάφοροι ἀναχωρηταί, ὡς ἐλέγοντο παλαιότερον οἱ ἐρημίται, ἐν οἷς καὶ Πέτρος ὁ Ἀθωνίτης, ὁ θεωρούμενος ὡς ὁ κυριότερος πρόδρομος τοῦ μοναχισμοῦ τοῦ Ἄθω, τοῦ ὁποίου ἡ χρονολογικὴ τοποθέτησις κυμαίνεται μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ ζ' καὶ τοῦ θ' αἰῶνος. Ἦδη τῷ 883 παρίσταται ἀνάγκη ἐξασφαλίσεως ἀταράχου βίου εἰς τοὺς ἐν Ἄθῳ ἀσκητὰς, ὑπὸ Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνης διὰ χρυσοβούλλου αὐτοῦ χορηγηθέντος εἰς Ἰωάννην τὸν Κολοβόν, ἰδρυτὴν τοῦ παλαιότερου μοναστικοῦ κέντρου παρὰ τὴν Ἱερισσὸν καὶ ἀνανεωθέντος ὑπὸ τοῦ Λέοντος ΣΤ' καὶ Ρωμανοῦ τοῦ Α'. Ὅπως δὲ ἀπὸ τοῦ 9^{ου} αἰῶνος ἄρχονται αἱ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι περὶ τῆς ὑπάρξεως μοναχῶν ἐν τῷ Ἄθῳ. Κατὰ δὲ τὴν ἐκ τῶν μέσων τοῦ 11^{ου} αἰῶνος μαρτυρίαν τοῦ Βυζαντινοῦ χρονογράφου Γενεσίου⁹ ἀσκηταὶ ἐκ τοῦ ὄρους τούτου παρευρέθησαν εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ ἔτος 842, ἐπὶ τῆς βασιλείσεως Θεοδώρας, συνελθοῦσαν ἀντικονομαχικῇ

σύνοδον, ἥτις ἀνεστήλωσεν ὀριστικῶς τὰς ἱερὰς εἰκόνας καὶ καθιέρωσε καὶ τὴν λεγομένην Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἡ πραγματικὴ ὁμως μεταφύτευσις τοῦ μοναχικοῦ βίου ὑπὸ τὴν κοινοβιακὴν του μορφὴν, συντελέσθη ἀκριβῶς πρὸ χιλίων ἐτῶν, διὰ τοῦ ὁσίου Ἀθανασίου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Μεγίστης Λαύρας, τοῦ ἐπικληθέντος Ἀθωνίτου, ὅστις ἐδλόγως θεωρεῖται ὡς ὁ πατὴρ τοῦ ἀγιορειτικοῦ μοναχισμοῦ, τοῦλάχιστον τοῦ κοινοβιακοῦ. Οὗτος καταγόμενος ἐκ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ μονάσας ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῆς Βιθυνίας Μονῇ τοῦ Κυμινᾶ, ὅπου εἶχε συνδεθῆ διὰ στενῆς φιλίας μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Μιχαὴλ τοῦ Μαλεΐνου, τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ἀρχιστρατήγου τότε τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ δυνάμεων, ἔπειτα δὲ αὐτοκράτορος, ἐγκατεστάθη εἰς τὸν Ἄθωνα κατ' ἀρχὰς ὡς ἀναχωρητής. Μετὰ τινα ὁμως χρόνον, ἀνακαλυφθέντος τοῦ καταφυγίου του ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀναλάβει τὴν περίφημον ἐκστρατείαν του ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν, μετεκλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Κρήτην, πρὸς ἡθικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ του. Μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς μεγαλονήσου ἐν ἔτει 961, ἐπανῆλθεν ὁ Ἀθανάσιος εἰς τὸ Ὄρος, ὅπου τῇ προτροπῇ καὶ τῇ γενναίᾳ ὄλιγκῃ ἐνίσχυσει τοῦ δαφροστεφοῦς πλέον στρατηλάτου, συγχρόνως δὲ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει του ὅτι θὰ ἤρχετο καὶ αὐτός, ἵνα συμμονάσῃ, ἰδρυσεν ἐν ἔτει 963, μεγάλην Λαύραν μακρὰν τῆς τύρβης καὶ τῶν περισπασμῶν τῆς βασιλευούσης, καὶ ἐρρῦθμισε τὰ κατ' αὐτὴν ἐπὶ τῇ βάσει χρυσοβούλλου τοῦ αὐτοκράτορος πλέον Νικηφόρου, κατὰ δὲ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ καθιέρωσε συγχρόνως καὶ τὴν κοινοβιακὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν μετέφερεν ἐκ τῆς ἰδικῆς του παλαιᾶς Μονῆς. Τῆς μοναστικῆς ταύτης ζωῆς διεπομένης ὑπὸ τῶν θεσμῶν τοῦ Μ. Βασιλείου, ὑπὸ τὴν μορφὴν, ἣν εἶχεν εἰς αὐτοὺς δώσει ὁ μέγας μεταρρυθμιστὴς τοῦ μοναχισμοῦ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, ἡ γενικὴ ἀρχὴ ἦτο ὁ συνδυασμὸς τῆς «φιλοσοφίας» (ὡς ἐλέγετο τότε ὁ μοναχισμὸς) μετὰ τε τῆς ἐργασίας καὶ τῆς «κοινωνικότητος», ὅπως λέγει ὁ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ Μ. Βασιλείου, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ἐν τῷ περιφώνῳ ἐπιταφίῳ εἰς αὐτὸν λόγῳ του (ξ' ξβ'), «ἵνα μῆτε τὸ φιλόσοφον (δηλ. ἡ μοναχικὴ ζωὴ) ἀκωνώνητον ᾗ, μῆτε τὸ πρακτικὸν (δηλ. τὸ κοινωνικὸν) ἀφιλόσοφον».¹⁰ Ἡ κοινοβιακὴ ὁμως αὕτη ζωὴ, τὴν ὁποίαν ὁ Ἀθανάσιος εἰσήγαγεν εἰς τὸν Ἄθωνα, προεκάλεσε κατ' ἀρχὰς τὴν ζωηρὰν ἀντίδρασιν τῶν αὐτόθι ἀσκουμένων ἐρημιτῶν, τῶν ὁποίων ἠγεῖτο, διακεκριμένη μοναστικὴ προσωπικότης, ὁ Παῦλος ὁ Ξηροποταμίτης. Ἀλλ' ἐν τέλει ἐπεβλήθη ὁ Ἀθανάσιος, διὰ τοῦ ἐνθέου ζήλου του, τῆς μορφώσεως, τῆς συνέσεως καὶ τῆς διοικητικῆς του ἰκανότητος, καὶ ὁ κοινοβιακὸς βίος ἐπεκράτησεν «ἄχρι καιροῦ», τῇ ὑποστηρίξει τοῦ διαδεχθέντος τὸν δολοφονηθέντα, ἀσκητικὸν ὄσον καὶ γενναῖον, αὐτοκράτορα Νικηφόρον, Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, ὁ ὁποῖος ἐν ἔτει 971 ἐθέσπισε διὰ χρυσοβούλλου, σωζομένου μέχρι σήμερον καὶ φέροντος τὸ ὄνομα

«Τράγος», διότι ἦτο γεγραμμένον ἐπὶ τραγείου δέρματος, τὸ Α' Τυπικόν, τὸ ὁποῖον κατ' οὐσίαν εἶναι ἔργον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου καὶ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πάντων τῶν μεταγενεστέρων Τυπικῶν καὶ τοῦ ἀγιορειτικοῦ ἐν γένει κοινοβιοτισμοῦ.

Καὶ ἡ μὲν κοινοβιακὴ γραμμὴ μὲ τὴν κοινωνικὴν τῆς κατεύθυνσιν, πρὸς τὴν ὁποῖαν δὲν ἔμεινε ξένος ὁ ἀνατολικὸς μοναχισμὸς, ἤδη ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου καὶ τοῦ ἁγίου Μακαρίου¹¹, ἐπεκράτησεν ἐν τῷ Ἁγ. Ὄρει, τὸ ὁποῖον, ὡς θὰ ἴδωμεν, δυνάμει ἀκριβῶς τοῦ κοινωνικοῦ πνεύματος τοῦ εἴδους τούτου τοῦ μοναχισμοῦ, δὲν ἔπαυσε νὰ ἀκτινοβολῇ καὶ νὰ προσφέρῃ, ὡς θὰ ἴδωμεν, πολυτιμοτάτας ὑπηρεσίας οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς ἐγγύς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μακρὰν αὐτοῦ εὗρισκομένους ὀρθοδόξους λαοὺς, τοῦ κοινωνικοῦ δὲ τούτου πνεύματος ἀπαύγασμα καὶ δεῖγμα ἀποτελεῖ ἡ πασίγνωστος καὶ μέχρι σήμερον καὶ παρὰ τὴν ὑφισταμένην οικονομικὴν καχεξίαν φιλοξενία τοῦ Ἁγ. Ὄρους. Τεκμήριον δὲ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἀγιορειτικοῦ κοινοβιοτισμοῦ εἰς τὴν Δύσιν εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Joachim da Fiore νὰ μετατρέψῃ εἰς ὄρος μοναχῶν τὸ ἐν τῇ νοτίῳ Ἰταλίᾳ ὄρος Σύλα, ὅπου εἶχεν ἰδρῦσει Μονήν¹². Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἤδη ἐπὶ τοῦ Ἀθανασίου προσέρχονται, κατὰ παλαιότητα παραδόσιν, ἐκ τῆς Δύσεως καὶ Λατῖνοι, ἢ μᾶλλον ἐλληνικῆς καταγωγῆς Ἰταλοί¹³, καὶ τῇ προτροπῇ αὐτοῦ ἰδρύεται πρὸς βορρᾶν τῆς Λαύρας ἡ Μονὴ τῆς «Θεοτόκου τῶν Ἀμαλφηνῶν», ἣτις ἠρημώθη βραδύτερον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ζωνηροτάτης μεταξὺ Λατίνων καὶ Ὀρθοδόξων ἀντιθέσεως, ἐνῶ ἐξ ἄλλου διὰ τοῦ ἐν τῷ Ἄθωνι ἐπὶ τινα χρόνον μονάσαντος Ρώσου Ἀντωνίου Πετσέρσκι μετεδίδοτο περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰα' αἰῶνος ὁ ἀθωνικὸς τρόπος κοινοβιακῆς ζωῆς καὶ εἰς τὴν μεγάλην Λαύραν τοῦ Κιέβου.

Ἐν γένει ἡ φήμη τοῦ Ἀθανασίου καὶ τοῦ Ὄρους, τὸ ὁποῖον προσέλαβε τὸν τίτλον τοῦ ἁγίου ἤδη ζῶντος τοῦ ἐν λόγῳ ἱεροῦ ἀνδρός, προσεῖλκυσεν εἰς αὐτὸ πλήθη μοναχῶν ἐκ πάντων τῶν μερῶν καὶ διαφόρων χριστιανικῶν λαῶν τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, ἐκ τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ ἀπὸ τοῦ Νότου καὶ τοῦ Βορρᾶ. Ἦδη δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰ' αἰῶνος ἰδρύεται καὶ ἕτερα μεγάλη Μονὴ ὑπὸ τῶν γενναίων ἐξ Ἰβηρίας, δηλ. τῆς σημερινῆς Γεωργίας, στρατηγῶν τοῦ Βυζαντίου, Ἰωάννου τοῦ Ἰβηρος καὶ τοῦ Ἰωάννου Τορνικίου, ἂν μὴ πρόκειται περὶ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου, περιβληθέντος τὸ μοναχικὸν σχῆμα καὶ ἀναγνωρισθέντος ὡς ἡγούμενου τῆς Μονῆς ταύτης, ἡ ὁποία προσεῖλκυσεν πολλοὺς Ἰβηρας, ἀλλὰ βαθμηδόν, λόγῳ ἱστορικῶν περιπετειῶν καὶ δὴ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, μετέβαλε τὸν ἐθνικὸν τῆς χαρακτῆρα, γενομένη καὶ παραμένουσα μέχρι σήμερον ἀκριφῶς ἐλληνικῆ. Σχεδὸν δὲ συγχρόνως ἰδρύθη καὶ τρίτη μεγάλη Μονή, ἡ τοῦ Βατοπεδίου, ὡς καὶ ἄλλαι Μοναί. Κατὰ δὲ τὸν ἰα' αἰῶνα προστίθενται νέαι Μοναί, ὡς αἱ τοῦ Ἐσφιγμένου, τοῦ Καρκάλου, τοῦ Φιλοθέου, τοῦ Ζωγράφου καὶ εἴ τις ἄλλη, οὕτως ὥστε ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν

νά ἀνέλθῃ εἰς 180, χωρὶς ὅμως, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἠπιωτέραν ταύτην μορφήν τοῦ μοναχισμοῦ, τ.ξ. τὴν κοινοβιακὴν, νὰ παύσῃ καλλιεργούμενη καὶ ἡ ἀδστηροτέρα, τ.ξ. ἡ ἐρημιτική. Ὅπωςδὴποτε ὁ μοναχικὸς βίος ἀκμάζει κατὰ τὸν ια' αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Ἱεροσολύμων, τοῦ ὁποίου Ἱεροσολύμων ἢ ἤδη ἀπὸ τοῦ προηγουμένου αἰῶνος διαδοθεῖσα προσωνυμία ὡς Ἱεροσολύμων, καθιερούμενη ἤδη καὶ ἐν τῷ Τυπικῷ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1046), ἔχει πλέον παγιωθῆ ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει, ὡς διερμηνεύεται αὕτη καὶ ἐν τῷ γνωστῷ χρυσοβούλλῳ (περὶ τὸ 1093) τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Α', τοῦ Κομνηνοῦ, ἐνθέρμου φίλου τοῦ ἀγιωνύμου Ἱεροσολύμων, ὅπου ἀναγινώσκουμεν τὰ ἐξῆς : «Καθάπερ ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἡ βασίλισσα τῶν πόλεων ἐπάνω πάντων ἐστίν, οὕτω τὸ βασιλικώτατον καὶ θεῖον Ἱεροσολύμων εἰς τὰ τῆς Οἰκουμένης ὄρη καὶ οὐ μόνον οἱ βασιλεῖς τῶν χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ἔθνη τὰ γύρωθεν ἡμῶν κατοικοῦντα σὺν ἡμῖν καὶ αὐτὰ ἐπισημαίνονται καὶ ἀγάλλονται μεθ' ἡμῶν διὰ τὴν ὑπεράνθρωπον ἡμῶν πολιτείαν».

Κατὰ δὲ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος, ὅστις θεωρεῖται ὑπὸ τινων ὡς αἰὼν ὀπισθοδρομήσεως διὰ τὸ ἀγιωνύμου Ἱεροσολύμων, προσέρχεται εἰς αὐτὸ Σέρβος ἡγεμονίδης, υἱὸς τοῦ μεγάλου Ζουπάνου Στεφάνου, Νεμάνια, ὁ Ρουστικός (Rustko), ὅστις πλήρης θαυμασμοῦ πρὸς τὴν ἐνταῦθα καλλιεργούμενην μοναχικὴν ζωὴν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους χαρακτηρίζει ὡς «ἐπιγείους ἀγγέλους καὶ οὐρανίους ἀνθρώπους», ἐλκύεται ὑπ' αὐτῆς, γίνεται μοναχὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Σάββας καὶ ἰδρύει βραδύτερον, μετὰ τοῦ ἐπίσης ἀσπασθέντος τὸν μοναχικὸν βίον βασιλέως πατρὸς του Συμεῶν, τὴν καὶ μέχρι σήμερον Σερβικὴν μονὴν τοῦ Χελανδαρίου. Ἐπίσης δὲ ἰδρύεται τότε, ἢ κατ' ἄλλους ἀνακαινίζεται, ἡ Ρωσικὴ μονὴ τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος, ἣτις ὅμως βραδύτερον μνημονεύεται ὡς κατοικουμένη κυρίως ὑπὸ Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι περὶ τὰ μέσα τοῦ ιγ' αἰῶνος κατήλθον εἰς τὴν σημερινὴν ἐν τῇ παραλίᾳ Μονὴν τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος, ἀνακαινισθεῖσαν δαπάναις τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Καλλιμάχη. Ὅπωςδὴποτε δὲ ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ι' αἰῶνος διοργανοῦται ἐν τῷ Ἱεροσολύμων βραδύτερον καὶ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἀπολυταρχικῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς, ἐν πρωτότυπον, ὁμόσπονδον καὶ αὐτόνομον θεοκρατικὸν κράτος.

Ὁ ιγ' ὅμως αἰὼν εἶναι διὰ τὸ ἀγιωνύμου Ἱεροσολύμων πλήρης σκληρῶν δοκιμασιῶν, προελθουσῶν ἐκ τῆς Δ' σταυροφορίας, καθ' ἣν ἡ μὲν μεγάλη προστάτις αὐτοῦ, ἡ Κωνσταντινούπολις, περιέπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Φράγκων, τὸ 1204, αὐτὸ δὲ περιελθὼν εἰς χεῖρας τοῦ νέου κυριάρχου τῆς Θεσσαλονίκης Βονιφάτιου ὑπέστη τὰ πάνδεινα οὕτως, ὥστε νὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ', χωρὶς ὅμως τὸ παράπαν νὰ ἀποστῇ τῆς πνευματικῆς κυριαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ περιφθόμος καὶ διπλωματικώτατος ἐκεῖνος πάπας τῆς Δ' σταυροφορίας ἐστιγμάτισε τὰς ὑπερβασίας τῶν ἐπιδρομῶν, ἐξεδήλωσε δὲ καὶ τὸν

θαυμασμόν του πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος, χαρακτηρίσας αὐτὸ ὡς «πύλην τοῦ οὐρανοῦ» καὶ ἐξυμνήσας τὴν παγχριστιανικὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ, ὡς καὶ τὴν ἀγιότητα τῶν μοναχῶν του¹⁴, οὕτω δὲ ἐνίσχυσε τὴν πρὸς αὐτοὺς εὐνοίαν τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκου τῆς Φλάνδρας (1204 - 16). Ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανίζονται ἐπὶ τοῦ Ἄθωνος καὶ οἱ Βούλγαροι, ἐγκαθιστάμενοι ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ζωγράφου. Τὰ δεινὰ ὅμως τοῦ Ὄρους αὐξάνουν μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μιχαὴλ Η', τοῦ Παλαιολόγου (1261 - 82), ὅστις ἐν τῇ ματαίᾳ ἐπιθυμίᾳ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πάπα πρὸς στερέωσιν τῆς ἀρχῆς του, ἀπεδέχθη τὴν εἰς αὐτὸν ὑποταγὴν τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διὰ τῆς ψευδοενώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Ἀνῶν τὸ 1274, τὴν ὁποίαν ὅμως ἀπέκρουσεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ὅλος ὁ ὀρθόδοξος κόσμος, πρωτοστατοῦντος εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Πρὸς καταστολὴν δὲ τῆς ἐπιμόνου ἀντιστάσεως τῶν περισσοτέρων Ἁγιορειτῶν μετῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ, κατὰ τὰς ἐπιτοπίους τοῦλάχιστον παραδόσεις, σκληρὰ μέτρα, μάλιστα κατὰ τῶν Μονῶν τοῦ Βατοπεδίου, τῶν Ἰβήρων καὶ τοῦ Ζωγράφου, ὡς καὶ κατὰ τοῦ Πρωτάτου, εἰς τὰ ὁποῖα δεινὰ ἔθεσε τέρμα ὁ θάνατος αὐτοῦ καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν ἀθηνωτικὸς υἱὸς καὶ διάδοχος του Ἀνδρόνικος ὁ Β'.

Δὲν εἶχον ὅμως ἐπουλωθῆ πλήρως αἱ πληγαὶ αὗται, ὅτε νέαι καὶ δὴ ἀνήκουστοι δοκιμασίαι ἐνέσκηψαν εἰς τὸ Ὄρος διὰ τῆς ἐκεῖ ἐπιδρομῆς τῶν Καταλανῶν τυχοδιωκτῶν μισοφύρων τοῦ μνημονευθέντος Ἀνδρονίκου, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰδ' αἰῶνος, αἱ ὁποῖαι διήρκεσαν ἐπὶ διετίαν, μετὰ τὴν ὁποίαν ἡ φοβερὰ αὕτη μαστιξ ἐστράφη πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ ἐπανελημμένα ὅμως αὗται δοκιμασίαι ἐπέβαλον οὐχὶ μόνον τὴν ἐπούλωσιν τῶν ἐξ αὐτῶν πληγῶν καὶ τὴν ἴδρυσιν νέων Μονῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν συγχώνευσιν πολλῶν ὑπαρχουσῶν, αἱ ὁποῖαι λήγοντος τοῦ ἰδ' αἰῶνος εἶχον ἀπομείνει ὅσαι εἶναι καὶ σήμερον, προστιθεμένης ὡς εἰκοστῆς μονῆς τῆς κατὰ τὸν ἰς' αἰῶνα ἰδρυθείσης Μονῆς τοῦ Σταυρονικήτα.

Ὅπωςδὴποτε τὸ ἠθικὸν καὶ δογματικὸν κῦρος τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀνεπτρωμένον ἀπὸ τῆς ἐκεῖ ἐγκαταστάσεως Γρηγορίου τοῦ Σιναΐτου, παραμένει ἀκμαῖον κατὰ τὸν ἰδ' αἰῶνα, ὡς ἐμφαίνει, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἡ κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτοῦ ἀνάδειξις ἐξ οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν. Τὸ κῦρος δὲ τοῦτο ἐπαυξάνει κατὰ τὸν ὡς χρυσοῦν θεωρούμενον αἰῶνα τοῦτον καὶ διὰ τῆς περιλάμπρου νίκης τοῦ ἐνταῦθα συντόμως καλλιεργουμένου τότε Ἑσυχασμοῦ, κατὰ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐγερθῆ σάλος δεινὸς συνταράξας οὐχὶ μόνον τὸ ἀγιώνυμον Ὄρος, ἀλλὰ καὶ τὸ Βυζάντιον ὅλον, προκληθεὶς δὲ ἐκ τῆς ἐναντίον αὐτοῦ καὶ τοῦ μεγάλου προμάχου τοῦ Ἑσυχασμοῦ, Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἐξαπολυθείσης σφοδρᾶς ἐπιθέσεως τοῦ ἐκ Καλαβρίας ὀρμωμένου, λατινίζοντος ὅμως Ἑλληνοῦ μοναχοῦ Βαβλαὰμ καὶ τοῦ μαθητοῦ του Ἀκινδόνου, ὡς καὶ τοῦ ἄλλου ἀντιπάλου τοῦ Παλαμᾶ καὶ τοῦ Ἑσυχασμοῦ Νικηφόρου

Γρηγορά. Ἄλλὰ περὶ τοῦ Ἑσυχασμοῦ καὶ τοῦ τελικοῦ θριάμβου του ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ὀμιλήσωμεν ἐν τῷ β' μέρει τῆς παρουσίας ὀμιλίας.

Ἡδῆξιμένον καὶ ὑψηλὸν παραμένει τὸ δογματικὸν καὶ ἠθικὸν κῦρος τοῦ ἁγιωσύμου Ὁρους καὶ κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα, οὕτως ὥστε νὰ δυνηθῇ τοῦτο ὄχι μόνον νὰ διαδραματίσῃ λαμπρὸν μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀγῶνα Μάρκου τοῦ Ἐὐγενικοῦ κατὰ τῶν ματαίων ὠφελιμιστικῶν φιλενωτικῶν μετὰ τῆς Ρώμης προσπαθειῶν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Η', τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας (1439) συνωδεύετο ὑπὸ δύο Ἁγιορειτῶν, συνοπογραφάντων μάλιστα τὴν ψευδοένωσιν ἐκείνην καὶ ἀποδοκιμασθέντων ἐντονώτατα ὑπὸ σύμπαντος τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀλλὰ καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς εἰς τὴν δουλείαν ἀγομένους λαοὺς πρὸς ἀντιμετώπισιν βαρυντάτου χειμῶνος διὰ τῆς θαλπωρῆς τῆς ἡσυχαστικῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως.

Ἡ ἐπακολοθηθεῖσα ἄλωσις τῆς βασιλευσύνης ὑπὸ τῶν Τούρκων συνεπήγετο καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐπέκτασιν τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, τὴν ὁποίαν ὅμως οἱ ἰθύνοντες τοῦτο μοναχοὶ κατάρθρωσαν νὰ ἀπαλύνουν κατὰ τὸ δυνατόν διὰ τῆς ἐγκαίρου καὶ αὐτοπροαιρέτου ὑποταγῆς εἰς τὸν σουλτᾶνον Μουράτ τὸν Β', ἐδθὲς μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης, ὑποταγῆς ἐπικυρωθείσης διὰ πολλῶν δώρων ὑπὸ τοῦ πορθητοῦ τὸ 1453. Μετὰ τινα δὲ χρόνον, ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἐναντι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔκπαλαι χαραχθείσης τουρκικῆς πολιτικῆς, ἐξασφαλίζεται ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ Ὁρους διὰ καταβολῆς ἐτησίου φόρου πρὸς συντήρησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

Μεταξὺ ὅμως τῶν ἄλλων σοβαρῶν προβλημάτων, ἅτινα ἐδημιούργησαν αἱ νέαι συνθήκαι, ὑφ' ἃς εὗρέθη ἡ ἱερὰ αὕτη συμπολιτεία καὶ τὰ ὁποῖα εἶχεν αὕτη νὰ ἀντιμετωπίσῃ σοβαρῶς, ἦτο καὶ ὁ ἀρξάμενος ἤδη βαθμιαῖος περιορισμὸς τοῦ κοινοβιοτισμοῦ, τοῦ χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος τοῦ ἁγιορειτικοῦ μοναχικοῦ βίου, διὰ τῆς προόδου τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιορρυθμίας. Κατὰ τῆς καταστάσεως ταύτης ἀντέδρασεν, ὅσον ἠδύνατο, ὁ ἐκλεκτὸς ἐκεῖνος οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' (1573), βοηθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σιλβέστρου, ὡς ἀντίρροπον δὲ τῆς ἰδιορρυθμίας ἤλθεν ἡ ἐμφάνισις τῶν Σκητῶν ἀπὸ τοῦ ις' αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος καὶ ἡ ἐν αὐταῖς, ὡς καὶ ἐν ταῖς Καλύβαις, συστηματικωτέρα καλλιέργεια τοῦ ἀσκητικοῦ βίου· ὡς πρώτη δὲ χρονολογικῶς Σκήτη φέρεται ἡ τῆς Ἁγίας Ἄννης, ἰδρυθεῖσα κατὰ τὸ 1572 καὶ ἀνήκουσα εἰς τὴν Μεγάλην Λαύραν.

Ὅπωςδὴποτε δὲν ἔπαυσέ ποτε ἐν τῷ ἱερῷ τοῦτω χώρῳ οὔτε ἡ καλλιέργεια τῆς πατροπαράδοτου ἀσκητικῆς παραδόσεως, οὔτε ἡ προσέλκνυσις ἐκλεκτῶν ψυχῶν, οὔτε ἡ πνευματικὴ ἀκτινοβολία πρὸς τοὺς ὑποδούλους ὀρθοδόξους λαοὺς. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ ἐξ Ἀρτης καταγομένου λογιω-

τάτου ἀνδρὸς Μαξίμου Τριβώλη, τοῦ ἐπονομασθέντος Γραικοῦ (1470 - 1556), τυχόντος μεγάλης μορφώσεως ἐν Ἰταλίᾳ, καρέντος δὲ ὡς μοναχοῦ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Βατοπεδίου καὶ ἐκεῖθεν μετακληθέντος εἰς Μόσχαν τὸ 1518 πρὸς μετάφρασιν τοῦ Ψαλτηρίου εἰς τὴν σλανωνικὴν καὶ διόρθωσιν τῶν σλανωνικῶν μεταφράσεων τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, ἐξαιρετικὰς δὲ ἐκκλησιαστικὰς καὶ πολιτιστικὰς ὑπηρεσίας προσενεγκόντος εἰς τὴν Ρωσίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μακρότατον χρόνον τὰ πάνδενα ἐν αὐτῷ ὑποστάντος, ἑκατὸν δὲ ἔτη μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς ἄγιον ἐπισήμως ἐκεῖ ἀνακηρυχθέντος¹⁵.

Πρὸς ἀνακούφισιν τῶν οἰκονομικῶς δεινῶς πασχουσῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ 15' αἰῶνος οἰκονομικὴ ἐνίσχυσις αὐτῶν ὑπὸ τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ διὰ τῆς ἐν Ρωσίᾳ περιοδικῶς ἐπιτροπομένης συλλογῆς ἐλεῶν ὑπὸ Ἁγιορειτῶν μοναχῶν. Κατὰ δὲ τὸν 15' αἰῶνα σημειοῦνται ἔντονοι προσπάθειαι τῆς λατινικῆς προπαγάνδας πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς μεγάλης ταύτης ἀκροπόλεως τῆς Ὁρθοδοξίας διὰ τῆς ἀποστολῆς οὐνιτῶν καὶ ἄλλων μοναχῶν, ἄνευ ὁμως καὶ τῆς ἐλαχίστης ἐπιτυχίας.

Κατὰ τὸν 17' αἰῶνα ἐπεκτείνεται καὶ ἐνταῦθα ἡ σημειωθεῖσα ἐν πολλαῖς ἐλληνικαῖς χώραις ἀναγέννησις τῶν ἐλληνικῶν καὶ χριστιανικῶν γραμμάτων, τῇ πρωτοβουλίᾳ δὲ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε' καὶ τῇ συνεργασίᾳ καὶ τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Βατοπεδίου Μελετίου ἰδρύεται περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος τούτου Ἀκαδημία ἐκκλησιαστικὴ, ἡ ἐπονομασθεῖσα «Ἀθωνιάς σχολή», προσελκύσασα πλῆθος μοναχῶν οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν ἐλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν τῆς Βαλκανικῆς. Πρῶτος σχολάρχης διωρίσθη ὁ σοφώτατος τῶν Ἑλλήνων τοῦ 17' αἰῶνος, Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, ὅστις ἠραγκάσθη μὲν λόγῳ τῆς δημιουργηθείσης καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ προηγουμένως ἐν Ἰωαννίνοις, ἀντιδράσεως κατὰ τῆς διδασκαλίας ξένων φιλοσοφημάτων κλπ., νὰ ἀποχωρήσῃ, χωρὶς ὁμως νὰ ἀνασταλῇ τὸ μορφωτικὸν αὐτῆς ἔργον διὰ μεγάλων διδασκάλων τοῦ γένους τῆς περιωπῆς Νεοφύτου τοῦ Κανσοκαλυβίτου, Παναγ. Παλαμᾶ, Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, Νικ. Ζερζούλη καὶ ἄλλων, ἀναδειχθέντων ἐξ αὐτῆς οὐκ ὀλίγων διδασκάλων τοῦ γένους. Παραλλήλως δὲ πρὸς τὴν πνευματικὴν ταύτην πρόοδον βαίνει καὶ ἡ προσπάθεια πρὸς βελτίωσιν τῆς τε διοικήσεως τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γαβριὴλ τοῦ Δ' θεσπίσεως νέου Τυπικοῦ, δηλ. νέου καταστατικοῦ χάρτου (1783), ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ὁποίου ἦτο, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ εἰς πολλὰς Μονὰς ἐπάνοδος τῆς κοινοβιακῆς ζωῆς. Εἰς τοῦτο δέ, ὡς καὶ εἰς τὴν καλυτέραν διοργάνωσιν τῆς διοικήσεως, συνετέλεσε καὶ ὁ ἐθνομάρτυς πατριάρχης Γρηγόριος δ' Ε' (1810).

Ἡ ἔκρηξις τοῦ μεγάλου ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας εὔρε ζωηράν ἀπήχησιν καὶ ἐνθουσιώδη συμμετοχὴν καὶ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει, ὅπου διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἐπιφανοῦς φιλικοῦ Ἐμμανουὴλ Παππά, εἶχον μνηθῆ εἰς τὰ ἀπελευθερωτικὰ σχέδια τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν μοναχοί. Ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος τῆς μακεδονικῆς ἐπαναστάσεως πρωτεργάτης ἀποβιβασθεὶς κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1821 εἰς τὸ Ὁρος καὶ ὑψώσας τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως προεκάλεσε συναγεμῶν, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν νεωτέρων μοναχῶν ταχθέντων παρὰ τὸ πλευρόν του, οἱ ὅποιοι ἠκολούθησαν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν ἐκστρατείαν εἰς τὴν Χαλκιδικὴν. Ἡ τόσον ἐνθουσιώδης ὅμως αὕτη ἐκστρατεία ἐπέπρωτο νὰ ἀποτύχῃ καὶ νὰ ὑποστῇ τὸ Ὁρος σκληρὰ ἀντίποινα παρὰ τοῦ πασᾶ τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλλ Ἀμπούντ, ἐν οἷς καὶ τὴν ἐπὶ ὀκταετίαν ἐγκαθίδρυσιν στρατιωτικῆς φρουρᾶς μεθ' ὅλων τῶν θλιβερῶν ἐπακολούθων τοῦ γεγονότος τούτου, ὡς ἦτο καὶ ἡ ἐρήμωσις πολλῶν Μονῶν, οὕτως ὥστε, ἀντὶ τῶν 6.000 μοναχῶν τῆς περὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐποχῆς, νὰ ὑπολειφθοῦν μόνον περὶ τοὺς δισχιλίους.

Ἀπὸ τῶν μέσων ὅμως τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἄρχεται ἡ ἀνάρρωςις τῶν Μονῶν, ἀφ' οὗ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπληρωρῶθησαν αἱ τεράστιαι ζημίαι. Ἄλλ' ἔκτοτε ἄρχεται στάδιον νέων ἀγόνων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν συντόνων προσπαθειῶν τοῦ Πανσλαβισμοῦ¹⁶, διεξαγομένων διὰ παντοίων μέσων πρὸς ἐκπόρθησιν τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου «φάρου τῆς Ὀρθοδοξίας, ἅμα δὲ καὶ σκοπιᾶς τοῦ Αἰγαίου», ὅπως τὸ ἐξαγακτήρισεν ἤδη ὁ Fallmerayer. Εἰς τὰς προσπαθείας δὲ ταύτας ἤλθον νὰ θέσουν τέρμα ὁ Ἀβλακκανικὸς πόλεμος ἀφ' ἑνός, διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ ἀγωνύμου Ὁρους ὑπὸ τοῦ θωρηκτοῦ Ἀβέρωφ, συνοδοενομένου ὑπὸ μοίρας ἀντιτορπιλικῶν τὴν 2 Νοεμβρίου 1912 καὶ τῆς ὑπὸ ἐλληνικοῦ ναυτικοῦ ἀγήματος ὑψώσεως τῆς ἐλληνικῆς σημαίας ἐπὶ τοῦ Ἄθου ὑπὸ τοὺς ἤχους τῶν κωδῶνων τῶν ναῶν τοῦ Ὁρους, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ συνθήκη τῆς Λωζάννης ἐν ἔτει 1923, δι' ἧς τοῦτο ἐξεχωρεῖτο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι «θὰ ἀναγνωρισθοῦν καὶ διατηρηθοῦν τὰ ἐκ παραδόσεως δικαιώματα καὶ ἡ ἐλευθερία τῶν μὴ ἐλληνικῶν μοναστηριακῶν κοινοτήτων τοῦ Ἁγ. Ὁρους». Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς συνθήκης ταύτης κατηρτίσθη ὑπὸ ἐπιτροπῆς Ἀθωνιτῶν πατέρων, στηριχθείσης ἐπὶ τῶν μέχρι τότε ἰσχυρότων πατροπαραδότων μοναχικῶν θεσμῶν καὶ γενικῶν κανονισμῶν, ὁ νέος «Καταστατικὸς χάρτης τοῦ Ἁγίου Ὁρους», κυρωθεὶς διὰ τοῦ ἀπὸ 10.9.1926 Νομοθετικοῦ Διατάγματος καὶ τοῦ ἀπὸ 22 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους δημοσιευθέντος Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, διὰ τοῦ ὁποίου ἀναγνωρίζεται ἐπισήμως ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοδιοίκησις τῆς πρωτοτύπου ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ μοναστικῆς συμπολιτείας ταύτης, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ μὲ ἔδραν τὰς Καρυάς, αὐτοδιοικήσεις ἀσκουμένη ὑπὸ τῆς

Ἱερῶς Κοινότητος, ἐν ἣ ἂντιπροσωπεύονται αἱ εἴκοσι μοναὶ τοῦ Ἁγ. Ὄρους, μὲ ἐκτελεστικὴν ἀρχὴν τὴν τετραμελῆ Ἱερὰν Ἐπιστασίαν¹⁷.

Τὸ πολυπαθὲς ὁμῶς Ὄρος διέτρεξε κατὰ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον καὶ νέους κινδύνους, ἕνα ἅμα τῇ ἐγκαταστάσει τῆς Κατοχῆς ἐν ἔτει 1941, ὅτε παρ' ὀλίγον νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων, ἐσώθη δὲ κατόπιν ἐκκλήσεως τῶν ἱθυνόντων αὐτὸ πατέρων πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῶν πονηρῶν ἐκείνων ἡμερῶν καὶ δὴ πρὸς αὐτὸν τὸν Χίτλερ, ἔτερον δὲ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ τρίτου συμμάχου, ὅπως ἀνασυσταθῇ ἡ παλαιὰ λατινικὴ Μονὴ τῶν Ἀμαλφηνῶν, ἐπιθυμίας τῆς ὁποίας χάριτι θεῖα ἐπίσης ἀπεσοβήθη ἡ πραγματοποιήσις.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἐν βραχυτάτῃ καὶ ἀτελεστάτῃ ὀπωσδήποτε ἐπισκοπήσει εἶναι ἡ χιλιετής ἱστορία τοῦ πανσέπτου τούτου καθιδρύματος τῆς Ὁρθοδοξίας. Καιρὸς δὲ εἶναι νὰ ρίψωμεν ταχύτατον βλέμμα καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ περιεχόμενον, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν ἔννοιαν τῆς πνευματικότητος.

Β'. ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ ΩΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΝ ΕΝ ΓΕΝΕΙ ΚΕΝΤΡΟΝ
ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Τὸ Ἁγιον Ὄρος εἶναι, ὡς εἶδομεν, κυρίως θρησκευτικὸν κέντρον. Εἶναι κατ' ἐξοχὴν χῶρος, ὅπου κυριαρχεῖ ἡ ἀξία τοῦ ἁγίου καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἀσθηροτάτην τῆς ἔννοιαν, τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀποκλειστικοῦ θεοῦ ἕρωτος καὶ τῆς ἐπιδιώξεως τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἰδιαίτερος μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἐνώσεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ μυστικισμοῦ καὶ δὴ τοῦ ὑπερβατικοῦ μυστικισμοῦ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅστις ἔχει μὲν τὰς πηγὰς του ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, διεμορφώθη δὲ ὑπὲρ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πλατωνικοῦ καὶ δὴ καὶ τοῦ νεοπλατωνικοῦ μυστικισμοῦ καὶ εἶναι διάφορος τοῦ Δυτικοῦ, ἔχει δὲ ὡς ἰδιάζον γνῶρισμα τὴν ἰδέαν τῆς θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, νοουμένης οὐχὶ ὄντολογικῶς, ἀλλὰ πνευματικῶς, ἀποτελούσης δὲ ἐν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ θεῖος οὗτος ἕρος ὑποθάλλεται ἰδιαίτερος ἐν τῷ ἐρημικῷ περιβάλλοντι, ἀφοῦ, ὡς λέγει εἰς τῶν ἐκλεκτοτέρων Ἀναβαθμῶν, τῶν φαλλομένων ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ κατὰ τὸν ὄρθρον καὶ ἀποδιδομένων εἰς τὸν Θεόδωρον τὸν Στουδίτην «τοῖς ἐρημικοῖς ἄπαντος ὁ θεῖος πόθος ἐγγίγνεται, κόσμου οἶσι τοῦ ματαίου ἐκτός». Ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει δεσπόζει, ὅπως εἶπομεν, ἡ ἔννοια τοῦ ἁγίου, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ *Mysterium tremendum*, ὀλιγώτερον δὲ ὑπὸ τὴν τοῦ *Mysterium fascinosum*, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν διάκρισιν, τὴν ὁποίαν κάμνει ὁ Rud. Otto ἐν τῷ κλασσικῷ βιβλίῳ του *Das Heilige*. Εἶναι ὁ χῶρος, ὅπου ὁ ἐπισκέπτης ὄχι μόνον ἐφ' ὅσον παραμένει ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀπομακρυνθῇ, διατελεῖ ὑπὸ παρομοίαν ἐντύπωσιν πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία ἔκαμε τὸν Ἱακώβ, κατὰ τὴν μετάβασίν του εἰς τὴν Χαρρὰν τῆς Μεσοποταμίας, ὅτε εἶδε τὸ

περιφνημον ἐνόπνιον τῆς γνωστῆς μυστηριώδους κλίμακος, γὰ ἀναφωνήση «ὡς φοβερός ὁ τόπος οὗτος· οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἢ οἶκος Θεοῦ καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ» (Γεν. κη' 17), ὅπως ἐχαρακτήρισε τὸ Ὅρος, ὡς εἶπομεν, καὶ ὁ Πάππας Ἰννοκέντιος ὁ Γ'. Κυρίως ὁμοῦ ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὁρει, ὅπου κατὰ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν διεσώθη ἀκέραιος ὁ ἀρχαῖος ἀνατολικὸς μοναχισμὸς μὲ τὸν ἀκραιφνῶς θεωρητικὸν του χαρακτῆρα, ἐπικρατεῖ ὁ μυστικισμὸς ἐκεῖνος, ὅστις φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ μεγάλου ἀγιορειτικοῦ κινήματος τοῦ Ἠσυχασμοῦ, μὲ τὴν ἔντονον στροφὴν πρὸς τὸν ἔσω ἄνθρωπον καὶ διὰ τῆς αὐστηρᾶς ἀσκήσεως καὶ τῆς νοερᾶς προσευχῆς καὶ τῆς θείας ἐλλάμψεως ἐπιδιώκοντος τὴν ἐνόρασιν (ὄχι γνῶσιν) τοῦ Θείου καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ πνευματικὴν ἔνωσιν. Τὸν Ἠσυχασμὸν εἶχε πολεμήσει σφοδρότατα ὁ πρὸ ὀλίγου μνημονευθεὶς ἐκ Καλαβρίας Ἑλληὴν μοναχὸς Βαυλαάμ, θιασώτης τοῦ ἀριστοτελιζοντος κορυφαίου σχολαστικοῦ θεολόγου Θωμᾶ τοῦ Ἀκωνάτου, ἀναδειχθεὶς δὲ βραδύτερον εἰς Λατίνον καρδιάλιον, ὅστις μετὰ τοῦ μαθητοῦ του Ἀκωνδόνου καὶ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Νικηφόρου Γρηγοροῦ καὶ ἄλλων ὁμοφρόνων του περιέσκωπτε τοὺς ἡσυχαστὰς ὡς διθειστάς, ὡς ὀμφαλοσκοποῦς κ.τ.τ. Ὁ Ἠσυχασμὸς ὁμοῦ εἶχε προπαρασκευασθῆ ἤδη ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ Ἰωάννου, τοῦ συγγραφέως τῆς Κλίμακος, βραδύτερον δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ κορυφαίου βυζαντινοῦ μυστικιστοῦ Συμεῶν, τοῦ ἐπονομασθέντος Νέου Θεολόγου, εἰσήχθη δὲ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος διὰ Γρηγορίου τοῦ Συναΐτου, ἀλλ' ἐσυστηματοποιήθη καὶ κατωχυρώθη δογματικῶς ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῆς ἐλληνικῆς πατερικῆς παραδόσεως ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀγιορείτου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὅστις καὶ γενναϊότατα ὑπεστήριξεν αὐτόν, ὡς καὶ ὁ ἐπιφανὴς σύγχρονός του μυστικὸς θεολόγος Νικόλαος Καβάσιλας, βραδύτερον δὲ ἀνεδείχθη εἰς Ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης¹⁸. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διὰ τῆς ἐν ἔτει 1351 συγκληθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τοπικῆς συνόδου ἐδικαίωσε πανηγυρικῶς καὶ ὀριστικῶς τὸν τε Παλαμᾶν, τὸν μέγαν τοῦτον μυστικὸν τοῦ ἰδ' αἰῶνος, ὡς τὸν ἀναγνωρίζον καὶ Ρωμαιοκαθολικοὶ τῆς ἐποχῆς ἡμῶν θεολόγοι¹⁹, καὶ τὸν Ἠσυχασμὸν, ὅστις διὰ τοῦ Ἁγίου Ὁρους διεδόθη εἰς πάσας τὰς Ὁρθοδόξους ἐκκλησίας, τοῦ Παλαμᾶ ἀνακηρυχθέντος ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατόν του ὡς ἁγίου τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ὁ Ἠσυχασμὸς ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς καρδίας, ὅπως, ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη, καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ Pascal καὶ τοῦ Rousseau καὶ εἴ τινος ἄλλου, ἐν μέρει δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πολεμίους τοῦ Ἠσυχασμοῦ, ἀναγνωρίζοντας ὑπέρομετρα δικαιώματα εἰς τὸν νοῦν καὶ ἀγνοοῦντας τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν βραδύτερον διεκλήρουξεν ὁ Pascal, ὅτι «ἡ καρδία ἔχει τοὺς λόγους τῆς, τοὺς ὁποίους τὸ λογικὸν δὲν ἐννοεῖ». Ἀς σημειωθῆ δὲ ἐνταῦθα, ὅτι οὐχὶ μόνον ἐξ ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς πλευρᾶς κατενοήθη καὶ πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν διεκηρύχθη ἡ σημασία τοῦ ἀγῶνος τοῦ Παλαμᾶ καὶ τῆς νίκης τοῦ Ἠσυχασμοῦ καὶ ὀρθότατα παρατηρήθη ὑπὸ

τοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ πανεπιστημίου κ. Β. Τατάκη²⁰, ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ προέκειτο κατ' οὐσίαν περὶ ἀντιδικίας μεταξὺ Ἀνατολῆς ἀφ' ἑνός, ταχθείσης ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τῆς καρδίας, καὶ τῆς Δύσεως ἀφ' ἑτέρου, ἢ ἀκριβέστερον τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου, ὑποστηρίζαντος ὅτι «ὁ νοῦς εἶναι τὸ μόνον ὄργανον τῆς γνώσεως». Ἐν τῷ ἔργῳ ἡμετέρῳ· Ἐπεὶ ἤδη πενήκοντα ἔτη ἐνωρίτερον τῆς τελευταίας ταύτης διαπιστώσεως ἐγκριτος καθηγητὴς τοῦ Βερολίνου, ὁ Karl Holl, ὅχι μόνον εἶχε δηλώσει, ὅτι «δὲν διστάζει νὰ θεωρήσῃ τὸν Ἡσυχασμὸν ὡς ἐν τῶν μάλιστα ἐνδιαφερόντων ἐπεισοδίων τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας», ἀλλὰ καὶ τὴν σχετικὴν ἔριδα ἐχαρκτήρισεν ὡς «ἐξόχως διδακτικὴν διὰ τὴν διαφορὰν τῆς νοοτροπίας μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως»²¹. Βραδύτερον δὲ ὁ γνωστός ἐπιφανὴς θρησκευολόγος Friedrich Heiler²² υἰοθέτησε τὴν κρίσιν ταύτην, χαρακτηρίζων μὲν τὸν Βαυλαῖον ὡς «τολμηρὸν νοησιοκράτην προερχόμενον ἐκ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας» καὶ δικαιολογῶν τὴν ἀπόφασιν τῆς μνημονευθείσης Συνόδου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ 1351 ὡς «διακηρύξασαν τὴν ἀπὸ τῆς δυτικῆς σχολαστικῆς θεολογίας ἀνεξαρτησίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας». Οὕτω θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ ἀγιορειτικὸς μοναχισμὸς, ὡς καὶ ὁ παλαιότερος ἀνατολικὸς μοναχισμὸς, ἀπέβη ὑψίστη ἠθικὴ ἀθθεντία, κατὰ τὴν προσφυνᾶ πάλιν παρατήρησιν τοῦ καθηγητοῦ Karl Holl²³. Εὐχαρίστως δὲ σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἐν προκειμένῳ μεταστροφὴν καὶ τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐρευνῆς πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ Ἡσυχασμοῦ καὶ τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, ὡς βλέπομεν, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ παρὰ τῷ γνωστῷ Γερμανῷ ἐρευνητῇ Εἰρηναίῳ Hausherr ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ του, δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τὸν τίτλον *La méthode d'oraison hésyghaste* ἐν τοῖς *Orientalia Christiana* 1927, τόμ. IX, τεύχος 36²⁴.

Ἡ ἱερά ὁμολογία τοῦ Ἁθωνοῦ ἡσυχία δὲν ἔμεινε ξένη οὐδὲ πρὸς τὸ κοινωνικὸν διαφέρον, συμφώνως πρὸς τὸ παράδειγμα οὐχὶ μόνον τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὡς πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τῶν ὀμιλιῶν καὶ τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ δράσεως αὐτοῦ, ὡς Ἀρχιεπισκόπου.

Ἐτερον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἀγιορειτικῆς εὐσεβείας εἶναι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀσθηροτάτας καὶ ἀρχαιοτάτας ἀπαγορεύσεις τῆς εἰσόδου οἰουδῆποτε θήλειος εἰς τὸ Ὄρος, ἡ ἔντονος ἐν αὐτῷ ἐδλάβεια πρὸς τὴν Θεοτόκον, μὲ τὴν ὁποίαν εἶναι συνδεδεμένοι καὶ τινες τοπικοὶ θροῦλοι καὶ εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι ἀφιερωμένοι πλεῖστοι ὄσοι ναοὶ καὶ ἀναριθμητοὶ καὶ πολυάριθμοι ἱεραὶ εἰκόνες οὕτως, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ὁ ὠραῖος χαρακτηρισμὸς τοῦ ἁγιωνύμου Ὄρους ὡς «Κλήρου τῆς Θεοτόκου» καὶ «Περὶβολίου τῆς Παναγίας».

Ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει ἐκπροσωποῦνται καὶ θεραπεύονται πᾶσαι αἱ μορφαὶ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἀπὸ τῆς ἡπιοτέρας, ὁποία εἶναι ἡ τῶν ἰδιορρυθμῶν λεγομένων

Μονῶν, ἐννέα τὸν ἀριθμὸν, οἷαι εἶναι αἱ τρεῖς μεγαλύτεραι καὶ ἀρχαιότεραι, τ.ἔ. ἡ τῆς Μεγίστης Λαύρας, ἡ τῶν Ἰβήρων καὶ ἡ τοῦ Βατοπεδίου, μέχρι τῆς ἀσθηροτάτης, τὴν ὁποίαν συναγαγὼν τις ἐν ταῖς Καλύβαις τῶν τρομερῶν Καρουλλίων, μέσαι δὲ μορφαὶ εἶναι ἡ κοινοβιακὴ, ἀντιπροσωπευομένη ἐν 11 Μοναῖς, ἔπειτα δὲ καὶ ἡ σκητιωτικὴ καὶ ἡ καλυβιωτικὴ. Ὁ μοναχικὸς οὗτος βίος, ὑπὸ πάσας αὐτοῦ τὰς μορφάς, ἤσκησεν ἀνέκαθεν ζωηροτάτην ἐπίδρασιν οὐχὶ μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν ἀλλοθηνῶν Μονῶν, οἷαι εἶναι ἡ Σερβικὴ, τοῦ Χελανδαρίου, ἡ Βουλγαρικὴ τοῦ Ζωγράφου, ἡ Ρωσικὴ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος καὶ ἡ Ρουμανικὴ Σκήτη τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ, ἐφ' ἀπάντων τῶν ὀρθοδόξων λαῶν. Ἡ ἐπίδρασις δὲ αὕτη ἦτο καὶ εἶναι κυρίως θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀναφερομένη πρὸ παντὸς εἰς τὴν ὑπεράσπισιν καὶ ἐμπέδωσιν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ἀρετῆς, ἔπειτα δέ, καὶ δὴ μᾶλλον ἐμμέσως, ὑπῆρξεν αὕτη καὶ πολιτιστικὴ καὶ γενικώτερον πνευματικὴ. Ἡ ὡς ἄνω ροομένη θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἐπίδρασις ἤσκειτο καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀσκήται : α) διὰ τῶν ἀγόνων ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς καθαρότητος καὶ ἀκεραιότητος τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος καὶ ἐν γένει τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, τῆς τε θρησκευτικῆς καὶ λειτουργικῆς, β) διὰ τῆς συγγραφῆς καὶ διαδόσεως ἐποικοδομητικῶν βιβλίων καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς Φιλοκαλίας, ὅπου ἔχει ἀποθησανρισθῆ ἡ μακραίων ἀνατολικὴ ἀσκητικὴ καὶ γενικώτερον ἠθικὴ παράδοσις, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τῶν πολυαριθμῶν καὶ σοφῶν ἔργων τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου καὶ ἄλλων ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ γ) πρὸ παντὸς διὰ τοῦ ἁγίου παραδείγματος τῶν πνευματικῶν πατέρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἐδλόγως φημιζόμενον ἔκπαλαι, ἀκόμη καὶ ὑπὸ ἀνδρῶν μὴ φιλικῶς πρὸς αὐτὸ διακειμένων, ὡς π.χ. ὁ βυζαντινὸς χρονογράφος Νικηφόρος Γρηγορᾶς καὶ ἄλλοι καὶ αὐτὸς ὁ Πάππιας Ἰννοκέντιος ὁ Γ', ὡς «ἐργαστηρίου πασῶν τῶν ἀρετῶν».

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν πολιτιστικὴν καὶ γενικώτερον τὴν πνευματικὴν δοῦσιν καὶ ἐπίδρασιν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τὴν ἐκδηλουμένην διὰ τῆς καλλιέργειας τῶν γραμμάτων καὶ μάλιστα τῶν καλῶν τεχνῶν, ἡ σχετικὴ δραστηριότης τῶν μοναχῶν αὐτοῦ πρέπει νὰ ἐκτιμηθῆ ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ ἀσθηρῶς μοναστικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους, ὅπερ ἦτο πάντοτε καὶ παραμένει χῶρος προσευχῆς καὶ ἀσκήσεως οὕτως, ὥστε αἱ πνευματικαὶ αὐτοῦ ἐκδηλώσεις νὰ μὴ εἶναι εὐκόλον νὰ νοηθοῦν ἀσχέτως πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ μοναχικοῦ βίου καὶ πρὸς τὰς παραδόσεις αὐτοῦ. Εἰδικώτερον δὲ ὡς πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων λέγεται συνήθως (καὶ μέχρις ἐνὸς σημείου οὐχὶ ἀδίκως), ὅτι τὸ Ἁγιον Ὄρος δὲν ἠδύνησεν ἐν τῷ συνόλω του πολὺ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων, ὡς παρακωλύουσιν τὴν ἄσκησιν καὶ τὴν προσευχὴν. Θὰ ἠδίκει τις ὁμως τὸ κραταιὸν τοῦτο προπύργιον τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὸ ἀνεκτιμήτου ἀξίας πνευματικὸν αὐτῆς, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ἔθνους ἡμῶν, κέντρον καὶ τὴν κοιτίδα τῶν ἔθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων, ἐὰν ἐγενίκευε τὸν ἐν λόγῳ ἰσχυρισμὸν καὶ

παρέβλεπε τὰς ἀνέκαθεν ἀναμφιβόλως καταβληθείσας ἐνταῦθα παντοίας πνευματικὰς προσπάθειας, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς παραμένουν εἰσέτι ἀνεξερευνήτοι ιστορικῶς. Ἄρκουμέθα δὲ νὰ ἀναφέρωμεν ἐξ αὐτῶν μόνον ὀλίγα τινὰ παραδείγματα, τὰ ἐξῆς.

α) Τὸ παλαιότατον παράδειγμα τῆς Μονῆς τῶν Ἰβήρων, ἡ ὁποία, ὡς ὀρθῶς παρετηρήθη, ἀπέβη λίαν ἐνωρὶς «Φροντιστήριον ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας», χάριν, ὡς φαίνεται, ἐκπολιτιστικοῦ σκοποῦ διὰ τοὺς Ἰβήρας τῆς τε Μονῆς, διὰ μέσου δὲ αὐτῆς καὶ διὰ τὴν Ἰβηρίαν ἐν γένει, δηλ. διὰ τὴν σημερινὴν Γεωργίαν. Χαρακτηριστικὸν δ' ἐν προκειμένῳ τυγχάνει τὸ φαινόμενον τῶν ἐν τῷ ἐξωνάρθηκι τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς ταύτης τοιχογραφιῶν μὲ τὰς μορφὰς τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Πλουτάρχου, παραλλήλως πρὸς τὰς μορφὰς τοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας. β) Τὸ πλῆθος τῶν ἐν Ἀγ. Ὁρει, μετ' ἀναριθμήτους ἀποδεκατίσεις καὶ παντοίας λεηλασίας καὶ καταστροφάς, περισωθεισῶν βιβλιοθηκῶν. γ) Εἶναι ἀξία μνείας ἡ εἰς διαφόρους ἀρχιερατικούς θρόνους κατὰ καιροὺς ἀνύψωσις πολλῶν κληρικῶν, ἐν οἷς, ὡς εἶπομεν, ἐξ οἰκουμενικοῦ πατριάρχαι ἐντὸς μόνον τοῦ ἰδ' αἰῶνος (Fr. Dölger). δ) Ἐπίσης ἀξιωμαθήμεντος εἶναι ἡ δρᾶσις πολλῶν εὐπαιδευτῶν κληρικῶν, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν μόνον ἐκ τῶν χρόνων τῆς δουλείας τὰ ὀνόματα τοῦ Παχωμίου Ρουσάνου, Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, τοῦ φωτιστοῦ τῶν Ρώσων (ιζ' αἰῶνος) καὶ τοῦ Ἀγαπίου Λάνδου (ιζ' αἰῶνος), συγγραφέως πολναρίθμων ἔργων, ἐποικοδομησάντων πολλὰς ἑλληνικὰς γενεάς, ἐκ δὲ τοῦ ιη' αἰῶνος τὰ ὀνόματα πολλῶν ἄλλων ἀγιορειτῶν, διδασκάλων τοῦ γένους, οἳ ἦσαν καὶ οἱ ἤδη ἀνωτέρω μνημονευθέντες Νεόφυτος ὁ Κανσοκαλυβίτης, ὁ Κυπριανός, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, Νικόλαος Ζερζούλης, Παναγ. Παλαμᾶς, Καισάριος Δαπόντες καὶ ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ὁ φλογερὸς ἐκεῖνος ἱεραπόστολος καὶ ἐθναπόστολος, ὁ ὁποῖος ἐμφορούμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἱερᾶς ψυχώσεως τῆς ἰδρύσεως σχολείων ἐν πολλαῖς ἑλληνικαῖς περιφερείαις ἴδρυσεν 10 Ἑλληνικά καὶ 200 Δημοτικά, καὶ δὴ καὶ ὁ πάντων πολυγραφώτατος καὶ πολυειδῶς ὠφελιμώτατος κανονολόγος καὶ ἀγιολόγος καὶ λειτουργιολόγος καὶ ἐρμηνευτῆς καὶ ἠθικολόγος καὶ μυστικὸς θεολόγος, ὁ ἅγιος Νικόδημος, ὁ ἐπικληθεὶς Ἀγιορείτης (1748 - 1809)²⁵. Οὗτος ἀναγνωρίζεται οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, ὡς ὁ N. Arseniev²⁶ καὶ ὁ ἡμέτερος Βασ. Στεφανίδης²⁷, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἑτεροδόξων γνωστῶν ἐρευνητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ph. Meyer²⁸ καὶ ὁ Fr. Heiller²⁹, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὡς ὁ τὰ μέγιστα συντελέσας εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς παλαιότερας ἀσκητικῆς καὶ μυστικῆς παραδόσεως ἀπὸ τοῦ Μ. Ἀντωνίου καὶ τοῦ Μακαρίου μέχρι Συμεῶν, τοῦ Νέου Θεολόγου, καὶ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, μάλιστα διὰ τῆς ἐν συννεργασίᾳ μετὰ τοῦ πρώην ἐπισκόπου Κορύθου Μακαρίου τοῦ Νοταρᾶ (1731 - 1805) ἐκδοθείσης ἐν Βενετίᾳ τὸ 1782 περιφήμου «Φιλοκαλίας τῶν ἱερῶν Νηπιτικῶν»,³⁰ ἥτις μεταφρασθεῖσα εἷς τε τὰς σλαβι-

κὰς γλώσσας καὶ τὴν ρουμανικὴν «ἀπέβη καὶ παραμένει μέχρι σήμερον ὁ κλασσικὸς φορεὺς τῆς μυστικῆς παραδόσεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας», ἤσκησε δὲ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀσπῆ μεγίστην ἐπίδρασιν ἐφ' ὅλων τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων, μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, μεταφρασθεῖσα καὶ εἰς τὰς κυριώτερας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ μελετωμένη ἐνδελεχῶς καὶ συμπαθῶς καὶ ὑπὸ ἐτεροδόξων ἐρευνητῶν.

Εἰδικώτερον δὲ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς κατὰ Ἐδγενίου τοῦ Βουλγάρου προκληθείσης ἐν Ἁγίῳ Ὁρει ἀντιδράσεως, νομίζομεν ὅτι καὶ αὕτη πρέπει νὰ κριθῆ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ ἐν τῇ μοναχικῇ ζωῇ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐπικρατοῦντος ἀποκλειστικοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος, πρὸς τὸ ὅποῖον ἐκρίθη ἀσυμβίβαστος ἡ διδασκαλία τῶν φιλοσοφημάτων τοῦ Καρτεσίου καὶ τοῦ Locke καὶ τοῦ Wolf, ἀκόμη δὲ καὶ τοῦ Leibnitz καὶ εἰ τιος ἄλλου, ὡς εἶχε συμβῆ ἤδη ἐν πνευματικῷ κέντρῳ τῆς περιοπῆς τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου εἶχε σημειωθῆ ἡ κατὰ τοῦ Ἐδγενίου ἀντίδρασις τοῦ Μπαλάνου Βασιλοπούλου κ.ἀ. Ἄλλως τε, ἐὰν θὰ ἦτο ἀληθὲς ὅτι τὸ πνευματικὸν κλίμα τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἦτο ἀπολύτως δυσμενὲς διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων, τότε πῶς ἐξηγοῦνται οὐχὶ μόνον ἡ ἐνταῦθα ἴδρυσις τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε', ὑποστηριζόμενον καὶ ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Μελετίου τοῦ Βατοπεδινοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ συνέχισις τῶν ἐργασιῶν τῆς Σχολῆς ταύτης μέχρι τοῦ 1830, ὅτε διελύθη αὕτη λόγω τῶν δημιουργηθεισῶν τότε ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀνωμαλιῶν, ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀνοικοδόμησις νέας Ἀθωνιάδος Σχολῆς ἐν ἔτει 1844 καὶ ἡ μετὰ τὰς διακοπὰς ἀνανέωσις τῆς λειτουργίας αὐτῆς ἀπὸ τοῦ 1930 - 1940 καὶ ἀπὸ τοῦ 1953 μέχρι σήμερον ; ε) Εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς δημιουργηθείσης περὶ τὰ μέσα τοῦ ιη' αἰῶνος πνευματικῆς κινήσεως ἐν Ἁγίῳ Ὁρει ἡ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Μ. Λαύρας ὑπὸ Κοσμᾶ τοῦ Λαυριώτου ἴδρυσις Τυπογραφείου διατηρηθέντος μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τέλος, στ) ἐκ τοῦ ιθ' αἰῶνος ἀρκοῦμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα δύο λογίων ἀγιορειτῶν μοναχῶν : α) Βαρθολομαίου Κουτλουμουσιανοῦ, τοῦ Ἰμβρίου, διευθύναντος ἐπὶ 7 ἔτη τὸ Φλαγγίνειον Φροντιστήριον τῆς Βενετίας καὶ ἄλλας ἐλληνικὰς σχολὰς καὶ ἀσχοληθέντος, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ περὶ τὴν διόρθωσιν καὶ ἔκδοσιν τῶν λειτουργικῶν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν βιβλίων καὶ β) Προκοπίου τοῦ Δενδρινοῦ διορισθέντος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστριαίου ὡς σχολάρχου τῆς ἐν Αἰγίνῃ Ἱερατικῆς Σχολῆς.

Καθ' ὅλον εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ὑποδούλων ὀρθοδόξων λαῶν ἀπὸ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ τὸ Ἅγιον Ὁρος ἀποβαίνει τὸ κυριώτερον πνευματικὸν κέντρον (ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τῆς λέξεως ἔννοιαν) οὐχὶ μόνον τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν βαλκανικῶν λαῶν, ἡ δὲ πνευματικὴ του ἀκτινοβολία ἔφθασεν, ὡς εἶδομεν, καὶ μέχρι τῆς Ρωσίας. Εἶναι δὲ ὀρθοτάτη καὶ ἀναμφισβήτητος ἡ παρατήρησις τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γ.

Σωτηρίου⁸¹, ότι «ἐν τοῖς Μοναστηρίοις τοῦ Ἁθῶ συνετελεῖτο ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸν Θεὸν καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας», εἰς τὴν ὁποίαν παρατήρησιν ἄς ἐπιτραπῆ εἰς ἡμᾶς νὰ προσθέσωμεν ὡς συντελεστὴν τῆς μνημονευθείσης ἀναγεννήσεως καὶ τὴν ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἁγ. Ὁρους προαγομένην ἠθικὴν ἀναγέννησιν, καλλιεργούμενην δὲ ἰδιαίτερος διὰ τῆς ἀσκήσεως, ἣτις μετελαμπαδεύετο ἀπὸ τοῦ Ἁθῶ πρὸς ἀπάσας τὰς κατευθύνσεις δι' Ἁγιορειτῶν μοναχῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς ἰδρύσεως νέων Μοναστηρίων, χρησιμευόντων, ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη, καὶ ὡς ἐθνικῶν προμαχόνων. Ἄς μὴ λησμονῶμεν δὲ ὅτι εἰς τὴν ζωηρὰν ἐπίδρασιν τοῦ Ἁγ. Ὁρους ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν Σποράδων καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τῆς νήσου Σκιάθου ὀφείλεται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ θρησκευτικὴ μὀρφωσις δύο ἐπιφανῶν λογοτεχνῶν μας, τῶν κοσμοκαλογῆρων Ἀλεξάνδρων, τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ τοῦ Μωραϊτίδη⁸². Ἐπίσης ὀρθῆ ἀποδεικνύεται, ἐπιβεβαιουμένη καὶ ὑπὸ ἄλλων ὁμοδόξων ἐρευνητῶν, βαλκανικῶν καὶ Ρώσων καὶ ἡ ἑτέρα παρατήρησις τοῦ κ. Σωτηρίου⁸³, ὅτι «τὸ Ἁγιον Ὄρος φιλοξενεῖ ἀφιλοκερδῶς καὶ φιλοστόργως καὶ Γεωργιανούς καὶ Ρώσους καὶ Βουλγάρους καὶ Σέρβους, τοὺς ὁποίους ἐξευγενίζει καὶ ἐκπαιδεύει καὶ τὰς Μονὰς τῶν ὁποίων μεταβάλλει εἰς καταφύγια καὶ πνευματικὰς ἐστίας τῆς ἐθνικότητός των». Ἡ παρατήρησις αὕτη ἐπαληθεύει ἐπικροτουμένη καὶ ὑπερθεματιζομένη ὑπὸ τῶν ἐξῆς ὅπως προσφάτως ὁμολογιῶν δύο ἐγκρίτων ὁμοδόξων Σλαύων καθηγητῶν. Ὁ πρῶτος τούτων εἶναι ὁ νῦν ἐπίσκοπος Γορνιοκαρλοβικίου τῆς Σερβίας σεβ. Συμεῶν, πρῶην καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ ψυχολογίας τῆς θρησκείας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τοῦ Βελιγραδίου, ὁ ὁποῖος ὁμιλῶν ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Σερβικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὰς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἑορτὰς ἐπὶ τῇ ἑξακοσιοστῇ ἐπετείῳ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1959, ἔλεγε, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὰ ἐξῆς : «Τὸ πνεῦμα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἐφάνη εὐεργετικὸν καὶ εἰς τὸ τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ μεγαλύτερος ἀριθμὸς τῶν πρωθιεραρχῶν μας κατὰ τὴν σημαντικωτέραν περίοδον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν ἱστορίας ἐξεπαιδεύθησαν ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει, ἐν τῷ Χελανδαρίῳ, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε τὸ ἐκκλησιαστικὸν πανεπιστήμιον τῆς μεσαιωνικῆς Σερβικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μετέφερον τὴν πνευματικὴν πείραν τοῦ Ἁγ. Ὁρους εἰς τὴν πατρίδα των»⁸⁴. Ὁ δὲ δεύτερος εἶναι ὁ ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ Ρωσικῷ Ἰνστιτούτῳ τῶν Παρισίων καὶ νῦν ἐν τῇ Ρωσικῇ Θεολογικῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Ἁγ. Βλαδιμήρου ἐν Ν. Ὑόρκῃ αἰδεσιμ. καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Μέυενδορφ, γράφων ἐν τῷ πρό τινος ἐκδοθέντι Ἀ' τόμῳ τῆς Θρησκευτικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, σὺν τοῖς ἄλλοις, (σελ. 932) καὶ τὰ ἐξῆς : «Ὁ Ἁθῶς μὲ τὴν οἰκουμενικὴν στρατολόγησιν τῶν Μονῶν του ἐχρησίμευσεν ὡς πολῦτιμος μεσολαβητὴς μεταξὺ τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Σλαβικοῦ καὶ Ρουμανικοῦ χώρου... Ἀπὸ τὸν γ' αἰῶνα ὁ Ἁθῶς εἶναι παιδαγωγὸς τῶν Σλαύων, ἐσυνέχισε δὲ τὴν ἀποστολὴν

ταύτην και μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν. Δεχόμενος μοναχοὺς ἐξ ὄλων τῶν ὀρθοδόξων χωρῶν... ἠδυνήθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὴν Ρωσίαν κατὰ τὸν 15' αἰῶνα ἓνα σοφὸν τοῦ ἀναστήματος Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ. Ἐνευ τῶν ἀσκητικῶν κόπων καὶ τῶν διανοητικῶν προσπαθειῶν τῶν ἀθωνιτῶν μοναχῶν ἡ ρωσικὴ πνευματικὴ ἀναγέννησις τοῦ 17' αἰῶνος καὶ ἡ ἀφύπνισις τῆς πατερικῆς πνευματικότητος ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ρουμανίᾳ δὲν θὰ ἦσαν ἴσως κατορθωταί». Ἀμφότεραι αἱ εὐγλωττόταται ὁμολογίαι αὗται θὰ ἤρκοον ἴσως πρὸς φήμισιν τῶν εὐκόλων κατακριτῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ὡς φωτοσβέστου³⁵.

Θὰ ἦτο ὁμως μεγάλη παράλειψις διὰ μίαν ὁμιλίαν περὶ Ἁγ. Ὁρους καὶ τῆς πολλαπλῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ, ἐὰν μὴ ἀνεφέρομεν, ὡς σπουδαῖον τεκμήριον τῆς ὄλης πνευματικῆς του κινήσεως καὶ ἀξίας, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰς, παρ' ὅλας τὰς ἐκάστοτε καὶ μάλιστα ἐπὶ τουρκοκρατίας σιλήσεις, πλουσιωτάτας εἰς ποικίλα χειρόγραφα καὶ παλαιὰς ἐντύπους ἐκδόσεις, βιβλιοθήκας του, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐνταῦθα ἀναπτυχθεῖσαν καὶ ἀξιολογωτάτην τέχνην. Ἐν μὲν ταῖς Βιβλιοθήκαις ταύταις περιεσώθησαν ἢ τοῦλάχιστον ἔχουν καταγραφῇ ἐν τοῖς καταλόγοις τοῦ Σπ. Λάμπρου, τοῦ Σωφρονίου Ἐδστρατιάδου, Ἀρκαδίου τοῦ Βατοπεδινοῦ, τοῦ μοναχοῦ ἱατροῦ Σπυρίδ. Καμπανίου, τοῦ Ἐδλογίου Κουρίλα, Ἐδδοκίμου τοῦ Ξηροποταμνοῦ, Ἐδθυμίου τοῦ Διονυσιάτου, τοῦ Μ. Μανούσακα καὶ Παντελεήμονος τοῦ Λαυριώτου, 11.000 κώδικες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου καὶ ὀλιγώτερον τῆς θύραθεν σοφίας³⁶. Ἐπίσης δὲ ὑπάρχουν ἐνταῦθα καὶ δεκάδες χιλιάδων ἐντύπων βιβλίων, τὰ ὁποῖα, ὡς καὶ πλεῖστα μνημεῖα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γραμματείας, ἀναμένουν τοὺς ἐρευνητάς των καὶ τοὺς ἐκδότας των. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς καλὰς τέχνας, αἱ ὁποῖαι καθ' ἑαυτὰς ἀποτελοῦν καὶ σπουδαιωτάτην πνευματικὴν ἐκδήλωσιν καὶ μάλιστα ἡ ζωγραφικὴ, αὗται ἐκαλλιεργήθησαν ἐντατικώτατα ἐν τῷ ἱερωτάτῳ τούτῳ χώρῳ καὶ δὴ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ξυλογλυπτικὴ, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ γλυπτικὴ καὶ πρὸ παντὸς ἡ ἀγιογραφία, τῆς ὁποίας σώζονται πλουσιώτατα καὶ ἐξαίρετα δείγματα μάλιστα ἐκ τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς, δι' ὧν πάντων ἀναδεικνύεται τὸ ἀγιόνυμον Ὁρος εἰς περιφανέστατον κέντρον καὶ μουσεῖον τῆς ὀρθοδόξου τέχνης. Τοῦ χρόνου μὴ ἐπιτρέποντος εἰς ἡμᾶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῆς λαμπρᾶς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους³⁶, οὐδὲ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερείας περὶ τῆς ἐνταῦθα καλλιεργηθείσης ἀγιογραφίας, ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν μόνον ἐλαχίστας ἀδράς γραμμὰς περὶ αὐτῆς.

Ἐν πρώτοις ἡ ἐνταῦθα ἀναπτυχθεῖσα ἀγιογραφία³⁷, ὡς βλέπομεν εἰς τὰ πλεῖστα μνημεῖα τοῦ ἀγιωνύμου χώρου, τὰ ὁποῖα εἶναι συγχρόνως «μαρτύρια τῆς πίστεως καὶ προϊόντα αὐτῆς», εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἀκμῆς τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, ἂν καὶ ὑπάρχουν δείγματα ἀρκετὰ καὶ τῆς ὑψηλῆς βυζαντινῆς τέχνης ἀναγομένης μέχρι

τοῦλάχιστον τοῦ ιβ' αἰῶνος καὶ ἀντιπροσωπευομένης εἰς τὰς ψηφιδωτὰς εἰκόνας τῶν Μονῶν Βατοπεδίου, Ξεροφῶντος, Λαύρας, Χελανδαρίου, Ἐσφιγμένου κ.ά., ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τινὰς φορητὰς ἐπὶ ξύλου εἰκόνας, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐξαιρετοὺς μικρογραφίας τῶν παλαιωτάτων «ἱστορημένων» (ζωγραφισμένων) χειρογράφων, οἷα εἶναι τὸ Ψαλτήριον τῆς Ἱ. Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, τοῦ ια' αἰῶνος, τὸ ὑπ' ἀριθ. Α92 Ἐδαγγέλιον τῆς Λαύρας, τὸ Ἐδαγγελιάριον τῆς Μονῆς Ἰβήρων, τὸ ὑπ' ἀριθ. 608 Ψαλτήριον τοῦ Βατοπεδίου καὶ ἄλλα. Ἄλλ' ὡς παρατηρήθη : «καὶ ἡ Βυζαντινὴ περίοδος, ὡς καὶ ἡ μεταβυζαντινὴ, μᾶς παρέχουν τὴν αὐτὴν εἰκόνα τῆς τέχνης», οὕτως ὥστε νὰ δύνανται τινὲς νὰ εἴπη, ὅτι καὶ τὰ ἔργα τῆς ἐνταῦθα ἀντιπροσωπευομένης Μεταβυζαντινῆς τέχνης παρέχουν εἰς ἡμᾶς σαφῆ εἰκόνα τῆς καθαρῶς Βυζαντινῆς τέχνης, δεδομένης τῆς πιστῆς ἐμμονῆς τῶν ζωγράφων εἰς τὴν παλαιωτέραν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν μᾶς διετήρησε πιστῶς τὸ ὑπὸ τοῦ Γάλλου Didron τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1845, εἶτα δὲ καὶ ὑπὸ ἄλλων καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου—Κεραμέως ἐν Πετροπόλει τὸ 1909 ἐκδοθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον : «Ἐρμηνεῖα τῶν ζωγράφων» πολῦτιμον ἔργον τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγράφων, ἀκμάσαντος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος (1701 - 33), ὅπερ διαιρούμενον εἰς δύο μέρη, τὸ τεχνολογικὸν καὶ τὸ εἰκονογραφικὸν καὶ ἀποτελοῦν «ὄδηγόν τῶν ζωγράφων», ἀπεδείχθη ὅτι στηρίζεται ἐπὶ ἀρχαιοτέρων πηγῶν. Ἡ Βυζαντινὴ ζωγραφικὴ παρενόηθη παλαιότερον, μὴ κατανοηθέντος τοῦ συμβολικοῦ τῆς χαρακτῆρος, καὶ κατηγορήθη ὡς στερουμένη δὴθεν φυσικότητος καὶ ζωῆς, ἀλλὰ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐγένοντο τὰ ἀποκαλυπτήρια αὐτῆς, μελετηθείσης βαθύτερον καὶ δὴ καὶ ψυχολογικώτερον καὶ στοχαστικώτερον, οὕτως ὥστε νὰ γίνεται σήμερον λόγος περὶ «ἀνακαλύψεως τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων» καὶ νὰ γράφονται βιβλία καὶ ἐγκυρίων ψυχολόγων τῆς θρησκείας, ὡς π.χ. τοῦ Καθηγητοῦ Georg Wunderle «Περὶ τῆς ψυχῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων», (Um die Seele der heiligen Ikonen 1937) καὶ νὰ ἀποτελῇ ἡ τέχνη αὕτη ἀντικείμενον θαυμασμοῦ, νὰ γίνεται δὲ καὶ ὀλίγον τι τοῦ συρμοῦ ἀκόμη καὶ ἐν τῷ ἐτέρῳ ἡμισφαιρίῳ.

Ἡ ἀκμὴ τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Ἁγ. Ὄρους συμπίπτει πιθανώτατα εἰς τοὺς ιδ' - ις' αἰῶνας, συνεχιζομένη καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς ἐπομένους αἰῶνας. Διακρίνονται δὲ δύο σχολαὶ αὐτῆς, ἡ Μακεδονικὴ, ὡς ἐχαρακτηρίσθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Millet, τῆς ὁποίας ὁ κυριώτερος καὶ ὁ κορυφαῖος τῶν ζωγράφων τοῦ Ἁγ. Ὄρους εἶναι ὁ Μανουὴλ Πανσέληνος, θεωρούμενος ὑπὸ τῆς παραδόσεως ὡς ὁ μοναδικὸς ποιητῆς τῶν περιφῆμων τοιχογραφιῶν τοῦ Ναοῦ τοῦ Πρωτάτου, ἀκμάσας δὲ κατὰ τὰς τελευταίας ἐρεῦνας (Α. Ευγγόπουλος) ἤδη κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα, καὶ ἡ Κρητικὴ, τῆς ὁποίας ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος ἐν τῷ Ἁγ. Ὄρει εἶναι Θεοφάνης ὁ Κρήσις, εἰς ἣν ἀνήκουν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Καθολικοῦ τῆς Λαύρας τοῦ ἔτους 1535.

Πολυτιμότερον μέρος τοῦ πνευματικοῦ πλούτου, τὸν ὁποῖον περικλείει καὶ διαφυλάσσει τὸ Ἅγιόνυμον Ὁρος, εἶναι καὶ τὰ πλουσιώτατα Ἀρχεῖα αὐτοῦ, ἀποτελοῦντα σπουδαιότατην πηγὴν οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἱερῶν Μονῶν καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν μελέτην τῆς τε Βυζαντινῆς καὶ τῆς νεοελληνικῆς καὶ ὅλης τῆς βαλκανικῆς ἱστορίας. Εἰς τὴν μελέτην δὲ τῶν Ἀρχείων τούτων ἀφιέρωσε προσφάτως ὁ ἐπιφανὴς βυζαντινολόγος τοῦ Μονάχου Fr. Dölger δύο μνημειώδεις τόμους⁸⁸.

Τοιοῦτον ὂν τὸ Ἅγιον Ὁρος εὐλόγως προκαλεῖ τὸ διαρκῶς αὐξάνον πολυμερέςτατον διαφέρον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀνεξάντλητον θαυμασμόν ὅλου τοῦ κόσμου, τῆς ἱστορίας καὶ πολλαπλῆς ἀξίας τοῦ ὁποῖου διὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τὸν Χριστιανισμόν ἐν γένει, καὶ ἰδιαίτερος διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, εἰκόνα τινὰ προσεπαθήσαμεν νὰ δώσωμεν σήμερον. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ τοσοῦτον ἐγκάρδιος, ἐπίσημος καὶ ἀνεπίσημος συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ Ὁρθοδόξου κόσμου εἰς τὸν ἑορτασμόν ἐνὸς τόσοῦ βαρυσημάντου γεγονότος, ὡς εἶναι ἡ Χιλιετηρὶς τοῦ Ἁγιωνύμου Ὁρους, ἑορτασμόν εἰς τὸν ὁποῖον δὲν παραμένει ἀμέτοχος οὐδὲ ἐκλεκτὴ μερὶς τοῦ Ρωμαιοκαθολικοῦ, ἀκόμη δὲ καὶ τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου. Ὑπογραμμίζομεν ἰδιαίτερος τρεῖς ἐπικαίρους, ἐγγλῶττους δ' ἐκδηλώσεις τῆς (παρὰ τὰς γνωστὰς παλαιὰς ἀντιθέσεις μεταξὺ Ἁγίου Ὁρους καὶ Ρώμης) ρωμαιοκαθολικῆς συμμετοχῆς. Ἡ μία εἶναι ἡ ὠραιότατη ὑπὸ τοῦ πατρὸς Χρυσοστόμου *Dahm* τῆς περιφήμου γερμανικῆς Μονῆς *María Laach* καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἄθως, τὸ ὄρος τῆς μεταμορφώσεως» εἰς γερμανικὴν, ἀγγλικὴν, καὶ ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἔκδοσις, μετὰ συμπαθῶν προλεγόμενων τοῦ καθηγητοῦ *Franz Dölger*, ἐγκαρδίου ἀφιερώσεως καὶ συμπαθεστάτων περιγραφῶν τῶν ἐπισκέψεων τοῦ ἐκδότου εἰς τὸ Ἅγιόνυμον Ὁρος, ὡς καὶ 212 καλλιτεχνικῶν ἐγχρῶμων εἰκόνων. Ἡ δευτέρα εἶναι ὁ προαναγγελθεὶς ὑπὸ τῆς γνωστῆς ἐν τῷ *Chevetogne* τοῦ Βελγίου γνωστῆς Μονῆς τῶν Βενεδικτίνων καὶ τῆς *Abbazia Benedettina* τῆς παρὰ τὴν Βενετίαν νησιδος τοῦ *San Giorgio Maggiore* ἑορτασμός τῆς χιλιετηρίδος τοῦ ἀγιωνύμου Ὁρους ἐν Βενετία κατὰ τὸν ἐφετεινὸν Σεπτέμβριον. Ἡ δὲ τρίτη συμμετοχὴ εἶναι ἡ μόλις προαναγγελθεῖσα ὑπὸ τῆς μνημονευθείσης Μονῆς τοῦ *Chevetogne* ἔκδοσις διτόμου ἀναμνηστικοῦ ἔργου ὑπὸ τὸν τίτλον *Le Millénaire du Mont Athos* τῆ συμμετοχῆ γνωστῶν λογίων, ἧς ἐκδόσεως ἐδημοσιεύθη ἤδη ὁ Α' λαμπρὸς τόμος.

Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἡ μεγαλυτέρα παράλειψις εἰς τὴν σύντομον καὶ ὠχρὰν ταύτην εἰκόνα, ὅσην ἐπέτρεψεν ἀφ' ἐνὸς ὁ ἀνεξάντλητος πλοῦτος τῆς ἡρωϊκῆς ἱστορίας καὶ τῶν πνευματικῶν θησαυρῶν τοῦ Ἁγιωνύμου Ὁρους καὶ ὁ περιορισμένος χρόνος μᾶς ἐπισήμου ὁμιλίας ἀφ' ἑτέρου, θὰ ἦτο, λέγω, σπουδαιότατη παράλειψις, ἐὰν μὴ ἐπωφελοῦμεθα τῆς εὐκαιρίας ταύτης νὰ ἐκφράσωμεν, σὺν τῷ βαθυτάτῳ σεβασμῷ

καὶ τοῖς ταπεινοῖς συγχαρητηριοῖς ἡμῶν ἐπὶ τῷ μεγάλῳ τούτῳ γεγονότι καὶ τινὰς ἐπίσης ταπεινὰς εὐχάς, τῶν ὁποίων ἢ ἐκτέλεσις θὰ ἀπετέλει ἴσως τὴν καλύτεραν ἐκδήλωσιν ἐδγνωμοσύνης τοῦ ἡμετέρου ἔθνους πρὸς τὴν σεπτὴν ταύτην κιβωτὸν τῶν θρησκευτικῶν καὶ ἐθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων, ἅμα δὲ καὶ περιλαμπρον ἀκρόπολιν τῆς Ὁρθοδοξίας, τὴν ὁποίαν ἐπιφανῆς ἀλλοδαπὸς ἐπισκέπτῃς δὲν ἐδίστασε νὰ «αἰσθανθῆ ὡς ἰσοδύναμον πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν σημασίαν»³⁹.

Αἱ εὐχαὶ αὗται εἶναι αἱ ἐξῆς :

1. Ἡ πρώτη ἀφορᾷ εἰς τὴν διὰ τῆς συνεργασίας πάντων τῶν ἀρμοδίων παραγόντων πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἐμφύχου ὕλικου τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους πρὸς ἐπιτέλεσιν τῆς ὑψηλῆς ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἀποστολῆς αὐτοῦ, ἢ ὁποία πιστεύομεν ἀκραδάντως ὅτι θὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μῆκιστον, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν εἶναι ἀπλῶς οὔτε μουσεῖον ἄφρυχον καὶ ἔμψυχον, οὔτε ἀντικείμενον τουριστικῶν ἐπισκέψεων, αἱ ὁποῖαι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς μᾶλλον ταράσσουσιν καὶ παρακωλύουσιν τὴν ἱεράν του ἠσυχίαν, ἀλλ' εἶναι σταθμὸς ἀνυπολογίστου πνευματικῆς ἀκτινοβολίας καὶ ζωῆς διὰ τὴν παραπαίουσαν καὶ σκληρῶς πρὸς τὸ ἄγχος τῆς ἀνεστιότητος καὶ τῆς πνευματικῆς συγχύσεως καὶ τοῦ μηδενισμοῦ παλαίουσαν ἀνθρωπότητα. Εἶναι δὲ τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐπιτακτικὴ ἢ ἀνάγκη αὕτη, ἐφ' ὅσον τὸ πάνσεπτον τοῦτο Ὁρος ἀποτελεῖ, ὡς προσφάτως ἐχαρακτηρίσθη, τὴν «μεταφυσικὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας»⁴⁰, τῆς ὁποίας ἢ ἐξασθῆνησις θὰ ἐσήμαινε μέγαν καὶ πολλαπλοῦν κίνδυνον διὰ τὰ μετόπισθεν, ἰδιαιτέρως δὲ διὰ τὴν χώραν ταύτην, ποὺ ἔχει τὴν ὑψηλὴν τιμὴν καὶ μεγάλην εὐτυχίαν νὰ τὸ περιλαμβάνῃ εἰς τοὺς κόλπους της καὶ πρέπει νὰ τὸ ἔχῃ πάντοτε ἐπηνδρωμένον μὲ ἀνθρώπους μὴ προοριζομένους νὰ εἶναι ἀπλοῖ φύλακες μουσείου, ἀλλὰ καὶ ἐργάται τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς ἀρετῆς, προσωπικότητες μοναστικά, ἄξια τῶν ἱερωτάτων παραδόσεων τοῦ ὀρθοδόξου μοναχικοῦ βίου. Σχετικὴ δὲ πρὸς τὸ αἶτημα τοῦτο εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀναλόγου διαρρυθμίσεως τοῦ προγράμματος τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς, οὕτως ὥστε νὰ ἀνταποκρίνηται αὕτη, ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον, πρὸς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους. Προπαντὸς δὲ ἐπιβάλλεται νὰ τερματισθῆ ἢ θλιβερὰ ἀφαίμαξις τοῦ Ἀγ. Ὁρους, ἢ προερχομένη ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως ἱερομονάχων τοῦ Ἀγ. Ὁρους διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν ἐλληνικῶν ἱερῶν Μητροπόλεων, ἀντὶ νὰ ἐνισχύηται ἢ ἐντεῦθεν ἐπ'ἀνδρωσίς αὐτοῦ. Εἶναι δὲ παρήγορος καὶ ἀξία ἐξάρσεως ἢ ἐπὶ μίαν ὄλην δεκαετίαν ἐκεῖ παρουσία καὶ συμπαραστάσις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους δι' ἀντιπροσώπου παρὰ τῇ ἱερᾷ ταύτῃ συμπολιτείᾳ, συνδυάζοντος μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς συγκροτήσεως καὶ κατανόησιν βαθεῖαν τῆς λεπτοτάτης ἀποστολῆς του, τιμῶντος δ' ἐν τῷ παγκοσμίῳ τούτῳ πνευματικῶ

κέντρο τό τε ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ τὴν Ὁρθοδοξίαν, τοῦ σημερινοῦ διοικητοῦ τοῦ Ἁγίου Ὁρους κ. Κωνστ. Κωνσταντοπούλου.

2. Ἐπίσης εὐκαταία καὶ ἀναγκαία εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Κράτους περιφρούρησις τῆς πνευματικότητος τοῦ ἱεροῦ τούτου χώρου πρὸ τοῦ πολλαχόθεν ἐπαπειλουμένου κινδύνου τῆς ἐκκοσμικείσεως καὶ βεβηλώσεως αὐτοῦ διὰ τῆς διεκολόνσεως τοῦ τουρισμοῦ, τοῦ ὁποίου κινδύνου τὸν κώδωνα κρούουν καὶ ἄλλοδαποὶ διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες καὶ δὴ μὴ θεολόγοι, ἐν οἷς καὶ ὁ καθηγητῆς Fr. Dölger, ἐκφράσας συγχρόνως, ἐν τῷ προσφάτως πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους μνημονουθέντι ἐκδοθέντι τόμῳ τοῦ πατρὸς Χρυσοστόμου Dahm (σελ. 10), «τὴν πεποιθήσιν, ὅτι ἡ κατὰ Ἀνατολὰς Ἐκκλησία θὰ περιφρουρήσῃ τὸν μοναδικὸν τοῦτον χῶρον τῆς ἐσωτερικῆς εὐσεβείας, ἐνθα πᾶς ἐπισκέπτῃς διαισθάνεται τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ».

Ἄς προσέξωμεν ὅλως ἰδιαιτέρως τὸ μέγα τοῦτο πνευματικὸν κέντρον τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐχάρισαν μὲ τοσοῦτους μόχθους πνευματικὸς καὶ σωματικὸς καὶ μὲ τοσαύτας θυσίας καὶ προσευχὰς οἱ ἅγιοι πατέρες χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν. Ἄς τὸ προσέξωμεν ὡς «κόρην ὀφθαλμοῦ», τοῦ ὀφθαλμοῦ τῆς ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν ὄργανισμοῦ, μὴ λησμονοῦντες τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου «Ἐὰν ὁ ὀφθαλμός σου ἄπλοῦς ᾖ, ὄλον σου τὸ σῶμα φωτεινὸν ἔσται· ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρὸς ᾖ, ὄλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται» (Ματθ. ζ' 22 - 23).

3. Εἶναι ἐπίσης εὐκαταῖον, ὅπως παραμείνῃ ἀμείωτον τὸ ἰδιαιτέρως κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐκδηλωθὲν ζωηρὸν διαφέρον τῶν Ἑλλήνων λογίων διὰ τὴν ἔρρεναν καὶ ἀξιοποίησιν τοῦ περιεχομένου τῶν πλουσιωτάτων Ἀρχείων του, θεωρουμένων εὐλόγως ὡς «τῶν πλουσιωτάτων ἐν τῷ κόσμῳ». Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν δὲ ταύτην παρέχεται ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ ἐορτασμοῦ τῆς χιλιετηρίδος τοῦ Ἁγίου Ὁρους πολῦτιμος εὐκαιρία διὰ τῆς προσφορᾶς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν τοῦ ποσοῦ 100.000 δραχμῶν πρὸς προκήρυξιν διαγωνισμοῦ διὰ τὴν συγγραφὴν ἀνταξίας τοῦ Ἀγιωνόμου Ὁρους ἱστορίας αὐτοῦ.

Τέλος, ἃς μοι ἐπιτραπῇ νὰ κατακλείσω τὴν ταπεινὴν μου σημερινὴν πρὸς τὸ ἀγιώνυμον Ὁρος προσφορὰν ταύτην διὰ τῶν ἐξῆς λόγων, τοὺς ὁποίους δανεῖζομαι παρὰ τοῦ θείου Παύλου ἐκ τοῦ ἐπιλόγου τῆς Α' ἐπιστολῆς του πρὸς Κορινθίους, καὶ ἐν πάσῃ εὐλαβείᾳ ἀπευθύνω πρὸς τὴν σεβασμίαν «Ἱερὰν Κοινότητα», τὴν τιμῶσαν τὴν ἡμετέραν Ἀκαδημίαν διὰ τῆς παρουσίας της κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην : «Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε, πάντα ὕμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω».

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Ε' 229
2. Η'. 22 καὶ 35.
3. Ε'. 3.
4. Στράβ. Γεωγραφ. Ζ'. *Excerpta* 16.
5. Τὰ εἰς Ἀπολλώνιον Τυανέα Β' 5.
6. Ἡρόδ. Ζ'. 35 ἐξ.
7. Ἐκδ. Βόννης II, σ. 714.
8. *Der heilige Berg Athos*. Νεωτάτη ἔκδ. 1949.
9. Ἐκδ. Βόννης, σ. 82.
10. Εἰς τὸν ἔγκριτον τοῦτον ἀσκητὴν ἀφιέρωσεν ἰδίαν μονογραφίαν ὁ *L. Petit*, *Vie et office de Michel Maleinos*, Paris 1903.
11. Ἄ. Φυτράκη, *Οἱ μοναχοὶ ὡς κοινωνικοὶ διδάσκαλοι καὶ ἐργάται*. 1950,
12. *Franz Dölger*, Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ σημασία του διὰ τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν (Πανηγυρικός τόμος ἑορτασμοῦ ἑξακοσιετηρίδος ἀπὸ τοῦ θανάτου Γρηγορίου Παλαμά, ἐκδοθεὶς ἐπιμελείᾳ τοῦ καθηγητοῦ Π. Χρήστου, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1960, σελ. 94). Σημειωτέον ὅμως, ὅτι ζωηρὰ ἐπαφαὶ μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ μοναχισμοῦ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει ἤρχισαν τὸ πρῶτον ἐν τῇ Νοτίῳ Ἰταλίᾳ καὶ δὴ ἐν τῇ Καλαβρίᾳ καὶ τῇ περιοχῇ τοῦ Ὀτράντο, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἅπασα ἡ χώρα αὕτη ἐξηριτάτο ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Εἰς τὸ ζήτημα δὲ τῶν καθ' ὄλον ἐπιδράσεων τοῦ ἑλληνικοῦ μοναχισμοῦ ἐπὶ τὸν δυτικὸν ἀφιερουταὶ εἰδικὴ πραγματεία τῶν βρετανῶν, *Bern. Hamilton* καὶ *Patricca Nulty*, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ ἄρτι ἐκδοθέντι Ἰ ἀναμνηστικῷ τόμῳ τοῦ *Millénaire du Mont Athos*. (*Editions de Chevetogne*), σελ. 181 - 216. Ἐν συνεχείᾳ δὲ δημοσιεύεται αὐτόθι καὶ ἕτερα ἀνακοίνωσις τοῦ καθηγητοῦ κ. *Agostino Pertusi* ὑπὸ τὸν τίτλον: *Monasteri et Monaci Italiani all' Athos nell' Alto Medioevo* (σ. 217 - 51) καὶ ἐπακολουθεῖ ἕτερα ἀνακοίνωσις τοῦ κ. *Jean Leclercq* ὑπὸ τὸν τίτλον *Sedae. A propos de l' Hésychasme en Occident* (σ. 253 - 64).
13. *Ag. Pertusi*, ἔ.ἀ.
14. *Migne, P. L.*, 168, 956.
15. Ἡ πληρεστέρα μέχρι τοῦδε περὶ αὐτοῦ μονογραφία εἶναι ἡ τοῦ ἀεμινήστου ἀκαδημαϊκοῦ Γρηγ. Παπαμιχαήλ, *Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων*. 1951 ἐκ σελ. 565.
16. *Μελετίου Μεταξάκη*, Τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, 1913
17. *Σταύρου Παπαδάτου*, *Αἱ σλανικάι διεισδύσεις ἐν Ἀγ. Ὄρει*, 1961.
18. *Δημ. Πετρακάκου*, *Νέαι πηγαὶ τῶν θεσμῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους*. 1915.
19. *Δημ. Πετρακάκου*, Τὸ μοναχικὸν πολίτευμα τοῦ Ἀγ. Ὄρους, 1925.
20. *Θεμ. Χατζησταύρου*, (νῦν ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου). *Αἱ περὶ τῶν ἡσυχαστῶν ἔριδες*, Λεωφία, 1905. Γρηγ. Παπαμιχαήλ, *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς Ἀλεξάνδρεια*, 1911. *I. Meyendorff*, *Introduction a l' étude de Grégoire Palamas*,

Paris 1959. St. Grég. Palamas et la mystique orthodoxe 1959. Παναγηρικός τόμος 600ετηρίδος Ἁγ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, ἐκδοθεὶς ἐπιμελείᾳ Καθηγ. Π. Χρήστου, ἐν Θεσσαλονίκῃ, 1960.

21. C. Dumont, ἐν *Istina*, 1958, σελ. 293 καὶ M. Le Guillou, *L' esprit de l' Orthodoxie* 1961, σελ. 84 - 86.
22. Β. Τατάκη, Θέματα χριστιανικῆς καὶ βυζαντινῆς φιλοσοφίας, 1952, σελ. 111 ἐξ.
23. *Enthusiasm und Russgewalt*, 1898, σελ. 214, 217, 220.
24. *Urkirche und Ostkirche*, 1937, σελ. 406.
25. *Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte II*, 1928, σελ. 274.
26. Βλ. καὶ σημειώσιν ὑπ' ἀριθ. 18 τοῦ παρόντος λόγου.
27. Μοναχοῦ Θεοκλήτου Διονυσιάτου, Ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, 1959. Μ. Κορρέ - Ἄ. Δεγραῖτα, Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, 1959.
28. *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 1890, σελ. 575.
29. *Heiler*, ἐνθ' ἂν., σελ. 408.
30. *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 2 Aufl., IV, 1198.
31. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 1960, 2 σελ. 771.
32. Ἡ Φιλοκαλία ἐκδοθεῖσα τὸ 1861 ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸ 1893 ἐν Ἀθήναις καὶ πάλιν ἐνταῦθα τὸ 1906, ἐξεδόθη ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου «Ἀστέρως», ἀδελφῶν Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου εἰς 5 τόμους (1957-63) καὶ δὴ εἰς καλλιτεχνικὴν καὶ ἀστὴν ἐκδοσιν. Πρὸς τοὺς ἄλλους δὲ μετεφράσθη αὕτη καὶ ἐξεδόθη καὶ ρουμανιστὶ εἰς 4 τόμους ἐν Sibiu, ὑπὸ τοῦ Dumitru Staniloe, δαπάναις Ρουμάνου πρίγκιπος ἐκ τῆς ἐλληνικῆς οἰκογενείας Μανροκορδάτου ὑπὸ τὸν τίτλον *Filocalia Romana*. Ρωσικὰς δὲ ἐκδόσεις ἀναφέρονται δύο, μίαν σλανωμιστὶ τοῦ Παΐσιου Βελισσόφσκη (1772-94) καὶ ἑτέραν ρωσιστὶ τοῦ Θεοφάνους Ταμπώβ (1877). Ὑπάρχοντες δὲ καὶ νεώταται ἐκδόσεις ἀγγλιστὶ, γαλλιστὶ, καὶ γερμανιστὶ. Γαλλιστὶ δὲ ἐπιτομον μετάφρασιν ἐξέδωκε τὸ 1953 ὁ Jean Guillaud. Ἀξία ἰδιαίτερας μνείας τυγχάνει ἐνταῦθα καὶ ἡ ζωηρὰ περὶ τὴν Φιλοκαλίαν πνευματικὴ κίνησις ἐν Ρουμανίᾳ, εἰς ἣν ἀφιερῶθη περισπούδαστος πραγματεία ὑπὸ ἀνωνύμου Ρουμάνου ὀρθοδόξου μοναχοῦ, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ περιοδικῷ *Istina*, 1958, σελ. 295 - 328 καὶ 443 - 74.
33. Ὡς ἔνδεικτικὰς τῆς ἀφυπνιζομένης πνευματικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ζωῆς θεωρεῖ ὁ Γερμανὸς καθηγητῆς Nath. Bonwetsch καὶ αὐτὰς τὰς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λογίων μὴ κατανοηθείσας ἔριδας τοῦ Ἁγίου Ὁρους περὶ τῶν Μνημοσύνων (τὴν ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἀποκληθεῖσαν ἔριν τῶν Κολυβάδων) καὶ περὶ συχνηῆς θείας μεταλήψεως, εἰς τὰς ὁποίας ἔθεσε τέρμα διὰ πατρικῶν παρεμβάσεων ὁ κλεινὸς οἰκουμηνικὸς πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' (Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 1960, σελ. 717).
34. Τὸ Ἅγιον Ὁρος, σελ. 60, πρβλ. καὶ σελ. 82.
35. Κ. Μπασιᾶ, Ὁ Παπαδιαμάντης 1962, σελ. 7, ἐξ. Ἦδη δὲ πρὸ αὐτοῦ γνωστὸς Γάλλος θεολόγος, ὁ κ. Le Guillou μνημονεῖ τὰς ἐδερκετικὰς ἐπιδράσεις τοῦ διωγμοῦ κατὰ τῶν εἰρωνικῶς κληθέντων Ἁγιορειτῶν Κολυβάδων, ὅστις διωγμὸς συνετέλεσεν εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος διὰ τῶν φυγάδων τούτων μοναχῶν, παραβάλλει δὲ τὴν πνευματικὴν κίνησιν τούτων πρὸς τὴν ἀνάλογον κίνησιν τοῦ Δοστογιέβσκη καὶ τοῦ Γκογκόλ ἐν Ρωσίᾳ *L' esprit de l' Orthodoxie* 1961, σελ. 101 - 2 M. Le Guillou. *La renaissance Spirituelle du XVIII siècle*. Ἐν *Istina* 1960, σελ. 94 - 128.

36. Μν. ξ., σελ. 60.
37. Ἐν τῷ μνημονευθέντι ὡς ἄρτι ἐκδοθέντι ὑπὸ τῆς δυτικῆς μονῆς τοῦ *Chevetogne* πανηγυρικῶν Ἀ' τόμῳ τῆς χιλιετηρίδος τοῦ Ἀγ. Ὁρους ἐδημοσιεύθησαν καὶ αἱ περισπούδαστοι ἀνακρινώσεις διὰ τὸ προκείμενον θέμα τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Ἀγίου Ὁρους ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ *Dimitri Dimitrievic, L'importance du monachisme serbe et ses origines au Monastère Athonite de Chilandar (265-273)* καὶ τοῦ *Igor Smolitsch, Le Mont Athos et la Russie* (σ. 279 - 318). Γ. Τσιορᾶν, *Σχέσεις τῶν ρουμανικῶν χωρῶν μετὰ τοῦ Ἁθῶ, Ἀθῆναι 1938. Βασιλείου Ἀτέση, Τὸ Ἅγιον Ὄρος διὰ μέσου τῶν αἰώνων, (1963).*
38. Μ. Μανούσακα, Χειρόγραφα καὶ ἔργα τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Ἀ' συμπληρωματικοῦ τόμου τῆς Μεγάλης Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδείας, 1958 Ἀ. Πολίτη, Σχετικὰ πραγματεῖαι ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἑλληνικά» 1957 καὶ 1958. Μ. Μανούσακα, Ἑλληνικὰ χειρόγραφα καὶ ἔργα τοῦ Ἀγίου Ὁρους. Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδ., τόμ. ΑΒ' (1963), σ. 377 - 419.
39. Περὶ τῆς Ἀρχιεπικονικῆς τοῦ Ἀγίου Ὁρους βλ. Γ. Σωτηρίου, μν. ξ. σελ. 84 - 107 καὶ Πάυλου Μελεᾶ σχετικὸν ἄρθρον ἐν τῇ Ἐρησκευτικῇ καὶ Ἡθ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμῳ Ι, 1962, ἐν λ. Ἁθῶς, σελ. 949 - 955.
40. Βλ. *H. Brockhaus, Die Kunst in den Athos Klöstern 1924*, Γ. Σωτηρίου, Μν. ξ., σελ. 107. ἐξ. Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου, *Thessalonique et la peinture Macedonienne, Athènes 1955*, Μανούλ ὁ Πανσέληνος, 1956. Ἀ. Πρωκοπίου, Τὸ Μακεδονικὸν ζήτημα στὴ Βυζαντινῇ Ζωγραφικῇ. Φώτ. Κόντογλου, ἐν Ἐρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, Ι τόμῳ, λ. Ἁθῶς, εἰκονογραφία, σελ. 955 ἐξ. Κ. Καλοκύρη, Ἁθῶς. Θέματα Ἀρχαιολογίας ἐπὶ τῇ χιλιετηρίδι. 1963.
41. *Facsimiles Byzantin. Kaiserurkunden. München 1931. Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges I καὶ II München. 1948. X. Πατρινέλη, Ἀρχεῖα Ἀγ. Ὁρους ἐν Ἐρησκευτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, Ι σελ. 941 ἐξ. Εὐλογίου Κουρίλα, Τὰ ἀγιορεῖτικα ἀρχεῖα καὶ ὁ κατάλογος τοῦ Πορφ. Οὐσπένσκη, Ἐπετηρ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, ἔτ. 1930 καὶ 1931.*
- 42 Ν. Λούβαρι, Ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ, 1963, σελ. 105.
- 43 Γ. Θεοτοκᾶ. Ταξίδι στὴ Μέση Ἀνατολὴ καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, 1962, σελ. 113.

ΣΗΜ.—Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκτυπώσεως τῆς ἀνωτέρω ὀμίλιας ἀνηγγέθη ἡ ἔκδοσις τῶν κάτωθι ἀφιερωμάτων ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ τῆς χιλιετηρίδος τοῦ Ἀγίου Ὁρους.

1) Τοῦ περιοδ. «Νέα Ἑστία», τεύχ. 985.

2) Τῆς Ἀδελφότητος «Ζωῆς», ὑπὸ τὸν τίτλον: «Μοναχισμὸς καὶ σύγχρονος κόσμος».

3) Τοῦ ἐπισήμου Δελτίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος «Ἐκκλησία».